DOMELA NIEUWENHUIS

C.I.R.A.

Bij de opening van de tentoonstelling op 17 december 1959 werd door Arthur Lehning, bestuurslid van het Ferdinand Domela Nieuwenhuis-Fonds, de volgende rede uitgesproken:

„Geen man in Nederland heeft zo veel liefde en zo veel afschuw verwekt", heeft de liberale Professor Allard Pierson eens gezegd, en vandaag, ruim veertig jaar na zijn dood, is nog de echo verneembaar van deze onbegrensde verering, die even weergaloos is geweest als zijn verguizing, en zonder voorbeeld in het openbare leven van Nederland.
Zoon en kleinzoon van een Luthers predikant en een hoogleraar, zelf predikant, brak hij met de kerk, en werd hij „in de arbeidersbeweging geworpen", zoals hij het zelf later met een bijkans existentialistische term zou formuleren.
De titel van het blad, dat hij in 1879 oprichtte, „Recht voor Allen", was een program.
Domela Nieuwenhuis heeft de arbeiders gewekt uit de doffe berusting, waarin zij verkeerden, toen hij in de tijd van het opkomende grootkapitaal met zijn kinderarbeid, eindeloos lange werkuren, lage lonen en ongebreidelde uitbuiting, de arbeiders opriep tot de strijd voor betere levensvoorwaarden, en vooral hun het geloof gaf in de mogelijkheid van een betere toekomst. „De tijd was voor dit alles rijp, het zat als het ware in de lucht", schreef hij zelf.
Als een Messias is deze ex-dominee vereerd, in het Noorden zei men „Uus verlosser komt". Zijn niet-proletarische afkomst, zijn uiterlijk, zijn waardig en steeds zelfbeheerst optreden, zijn welsprekendheid - het is jammer dat de techniek van band-recorder en radio nog niet zo ontwikkeld en gebruikelijk was in zijn tijd, zodat wij thans helaas zijn stem niet nog eens kunnen horen - de persoonlijke offers die hij heeft gebracht, zijn gevangenschap, zijn enorme werkkracht en doorzettingsvermogen, het steeds vrij blijven van alle demagogie, zijn volkomen onbaatzuchtigheid, de haat en de hoon waarmee hij werd vervolgd en persoonlijk bedreigd, dit alles heeft bijgedragen tot een verering, die soms aan verafgoding grensde.

Domela Nieuwenhuis is de grondlegger van het socialisme in Nederland, en terecht heeft de sociaal-democraat Vliegen geschreven, dat de geschiedenis van de oude socialistische beweging de geschiedenis is van het optreden van Domela Nieuwenhuis. De veelal verkondigde opvatting is, dat hij vanaf 1894 - toen de Sociaal-Democratische Arbeiders Partij in Nederland werd opgericht - behalve het korte intermezzo van 1903, geen leidende rol meer heeft gespeeld en slechts de voorman van een secte is geweest. Wie zo redeneren, miskennen, lijkt het ons, toch wel zijn betekenis voor de socialistische traditie en voor het culturele leven in Nederland. Zij geven buitendien blijk van een beperkt inzicht in de historie in het algemeen en in de geschiedenis van het socialisme in het bijzonder.
Om zijn betekenis vast te stellen - iets wat nu, veertig jaar na zijn dood buiten alle politieke controverse toch mogelijk moet zijn - moet men hem niet alleen zien tegen de achtergrond van zijn eigen tijd en als exponent van een bepaalde phase van de socialistische beweging in Nederland, maar óók in het licht van de ontwikkeling van de veertig jaar, die sinds zijn dood zijn verlopen.

In 1913 schreef Henriëtte Roland Holst, toentertijd een overtuigd Marxiste, aan Domela Nieuwenhuis: „In het anarchisme, met zijn vooropstellen van het initiatief der persoonlijkheid, zit voor mij even goed een stuk waarheid als in de sociaal-democratie met haar vooropstellen van de massa-beweging".
Domela Nieuwenhuis was geen utopist. Het verkorte historische perspectief en de revolutionnaire heilsverwachting behoorden bij het klimaat van de tijd en waren niet iets specifieks van hèm. Ook anderen hebben zich in revolutionnaire tijden wel „vergist". Domela Nieuwenhuis zag zeer duidelijk, en hij heeft dat ook herhaaldelijk uitgesproken, dat de ontwikkeling van het politieke en maatschappelijke leven niet in de richting zou gaan, die hij voorstond. Maar de grondslag van zijn opvatting kan men formuleren met een woord van P. J. Proudhon, wiens „Confessions" hij ook heeft vertaald: „Het socialisme is geboren door een beroep op de vrijheid; de uitoefening van de macht zal het doden".
In staat en dictatuur zag hij een gevaar voor het socialisme, en hij waarschuwde daartegen in een tijd, waarin weinigen oog daarvoor hadden en waarin zijn opvatting uitsluitend beschouwd werd als een uiting van dogmatisch

DC
3525

sectarisme. Nu, een halve eeuw later, kan men moeilijk ontkennen, dat hij de gevaren voor de enkeling en voor de gemeenschap, die in deze ontwikkeling van een steeds toenemende staatsmacht, onder welke namen ook, schuilen, vroeger en scherper gezien heeft dan zijn tegenstanders. Dàt hij dit gezien heeft is enerzijds het gevolg van het feit, dat hij geen aanhanger was van een theorie, dat de geschiedenis verloopt volgens vaste wetten en dat de ontwikkeling van het kapitalisme „vanzelf" tot een socialistische maatschappij zou leiden, en in de tweede plaats omdat van den aanvang af het socialisme voor hem nooit uitsluitend een zaak was van de opheffing van de materiële nood van de arbeidersklasse, al heeft hij ook hiervoor gestreden - doch in de eerste plaats een zaak van geestelijke bevrijding. Niet voor niets staat aan het begin van zijn gedenkschriften het beroemde citaat van Goethe over de persoonlijkheid. Daarom was hij ook vrijdenker en antimilitarist.

Indien Multatuli zulk een grote rol heeft gespeeld in het geestelijke rijpingsproces der Nederlandse arbeidersklasse, dan is dat mede te danken aan Domela Nieuwenhuis, die in zijn geschriften en op zijn talloze vergaderingen Multatuli's ideeën heeft verbreid. Het militarisme heeft Domela Nieuwenhuis niet alleen als stelsel bestreden, als onvermijdelijk samenhangend met staat en kapitalisme, zoals ook de oorlog, maar hij keerde zich vooral tegen het passieve militarisme, tegen de „vrijwillige slavernij", tegen de geestestoestand die het militarisme pas mogelijk maakt, en in dit opzicht zijn zijn opvattingen diep geworteld in de revolutionnaire traditie van dit land.

Niemand zal de grote sociale verbeteringen en veranderingen, die in de maatschappij in de laatste halve eeuw zijn tot stand gebracht, ontkennen, en het zou dwaas zijn ze gering te schatten. Evenmin echter kan men blind zijn voor het feit, dat, al is het sociale vraagstuk - zoals men dat placht te noemen - voor een groot gedeelte opgelost, er in het tijdperk van de welvaartstaat en de massaficatie nieuwe gevaren dreigen voor de vrijheid van de mens. Het probleem, dat door en sinds de Franse Revolutie in de Westerse samenleving is gesteld, namelijk: de sociale gelijkheid te verzoenen met de persoonlijke vrijheid, staat nog steeds op de historische agenda.

Toen Domela Nieuwenhuis gestorven was, viel hem een uitvaart ten deel „grootser dan van een vorst", zoals vóór hem of nà hem nog aan geen ander Nederlander was beschoren. Dit eerbetoon der Nederlandse arbeidersklasse gold in de eerste plaats de man, die het eerst voor de menselijke waardigheid van de onterfden en de ontrechten was opgekomen, maar het gold toch ook de man, waarvan men intuïtief begreep, dat hij de verpersoonlijking is geweest van het socialisme. Henriëtte Roland Holst heeft van Domela Nieuwenhuis gezegd, dat hij groot was „om de symbolische betekenis die zijn deugden en daden, de zuivere trouw van een geheel leven, hem gaven, en dat hij uitgegroeid is tot een symbool voor de massa, een symbool voor de strijd voor de waarachtige menselijkheid".

Dit inderdaad dan is zijn betekenis, dat hij in zijn persoon de toekomst heeft vertegenwoordigd van een socialisme, dat zonder vrijheid niet bestaanbaar is. Zijn leven is een strijd geweest voor de humanisering van de samenleving en zijn naam alleen reeds is een voortdurend beroep op de vrijheid.

Het Ferdinand Domela Nieuwenhuis-Fonds heeft tot voornaamste taak het in stand houden van zijn literaire nalatenschap, het conserveren van veelal reeds vergeelde papieren, die al een object geworden zijn voor de sociale historie. Wij zijn er echter van overtuigd, dat de betekenis hiervan niet uitsluitend op het verleden is gericht, en wij hopen en vertrouwen, dat de belangstelling voor deze tentoonstelling een bevestiging zal zijn van het oude woord: „Niet ieder is dood, die begraven is".

Inl 1

tentoonstelling

domela nieuwenhuis

zijn leven. zijn werk

1846-1919

DOC
C.I.R.A.
3525
4505

museum fodor amsterdam

18 december 1959 - 24 januari 1960

Deze catalogus is een uitgave van het Ferdinand Domela Nieuwenhuis-Fonds. Directeur: Albert de Jong, Heemstede, Camphuysenlaan 11. De uitgave is tot stand gekomen met steun van het Prins Bernhard Fonds.
De tentoonstelling is voorbereid door Mej. H. Dommisse, Rudolf de Jong, A. Lehning en R. J. Zoethout.
De bibliographie van de geschriften van Domela Nieuwenhuis is vervaardigd door Mej. M. Hunink. Het omslag is van Cesar Domela naar een linoleumsnede (1923). De foto van het monument is van Cas Oorthuys.
De inrichting van de tentoonstelling kwam tot stand met medewerking van F. Muller.

DE VREDEBOND,

DOOR

F. DOMELA NIEUWENHUIS.

PREDIKANT TE HARLINGEN.

Bibliotheek van Volksvoordrachten.

TWEEDE REEKS, N°. 4.

AMSTERDAM, — G. L. FUNKE.

1871.

Men leze de achterzijde van dit omslag

Inleiding

Deze tentoonstelling is georganiseerd door het Ferdinand Domela Nieuwenhuis-Fonds, dat kort voor de eerste wereldoorlog in het leven werd geroepen voor de financiële ondersteuning van Domela Nieuwenhuis. De gelden hiertoe werden bijeengebracht door wekelijkse vrijwillige bijdragen van arbeiders. In overeenstemming met de wens van Domela Nieuwenhuis werd zijn nalatenschap door zijn weduwe aan het Fonds geschonken. Behalve uit zijn uitgebreide bibliotheek bestaat deze uit een omvangrijke archiefcollectie - manuscripten en brieven van en aan hem, en veel ander bronnenmateriaal, van essentiëel belang voor de studie van zijn leven en werk en voor de geschiedenis van de Nederlandse arbeidersbeweging in het algemeen.

Dit uitgebreide archief is in de loop van 1957 door het Fonds in langdurig bruikleen afgestaan aan het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis te Amsterdam, Keizersgracht 264, waar een van de kamers als museum is ingericht. Hier bevinden zich, behalve de bibliotheek, o.m. het schrijfbureau, schilderijen en portretten uit de werkkamer van Domela Nieuwenhuis. Een en ander is uit het museum naar deze tentoonstelling overgebracht. Uit de duizenden archiefstukken is een selectie gemaakt, zodanig dat de documenten de ontwikkeling van Domela Nieuwenhuis in hoofdtrekken belichten. Dit materiaal is geëxposeerd in de volgende groepen, die, zoveel mogelijk in chronologische volgorde, het leven van Domela Nieuwenhuis en de gebeurtenissen, die met zijn activiteiten verband houden, illustreren:

Familie en jeugd
Predikant
Van predikant tot vrijdenker
De Sociaal-Democratische Bond
Proces en gevangenschap
De eerste socialist in de Kamer
Zijn rol in de Tweede Internationale
Sociaal-democratie en anarchisme
De anarchist en anti-militarist
Verering en verguizing
Uitvaart en crematie
Geschriften, Periodieken en Manuscripten

Het materiaal, dat ons ter beschikking stond, is aangevuld met een aantal documenten uit het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis en uit particuliere collecties. Het Bestuur van het Fonds betuigt aan ieder, die op deze of op andere wijze aan het tot stand komen van deze tentoonstelling zijn medewerking heeft verleend, gaarne zijn erkentelijkheid.

Domela Nieuwenhuis

JACOBUS SEVERIN NIJEGAARD
1746-1818

JACOB NIEUWENHUIS X CAROLINE F. W. DOMELA
1777-1857 1777-1810

FERDINAND JACOBUS DOMELA NIEUWENHUIS X HENRIETTE FRANCIS BERRY
1808-1869 1810-1857

FERDINAND DOMELA NIEUWENHUIS X 1. JOHANNA LULOFS
1846-1919 1847-1872

2. JOHANNA ADRIANA VERHAGEN
1842-1877

3. JOHANNA FREDERIKA SCHINGEN HAGEN
1844-1884

4. JOHANNA EGBERTA GODTHELP
1863-1933.

Chronologie

1846 31 december: geboren te Amsterdam, als zoon van Dr. Ferdinand Jacobus Domela Nieuwenhuis, professor aan het Luthers Seminarium, en Henrietta Frances Berry.

1858-1864 Doorloopt het gymnasium te Amsterdam.

1864-1869 Studeert theologie te Amsterdam. Op 22-jarige leeftijd proponent bij de Evangelisch Lutherse gemeente. Leest Strauss en Feuerbach.

1870 Trouwt met Johanna Lulofs († 1872)

1870-1871 Predikant te Harlingen.

1870 Richt een „Vredebond" op.

1871 Publiceert zijn eerste brochure: De Vredebond.

1871-1875 Predikant te Beverwijk.

1874 Trouwt met Johanna Adriana Verhagen († 1876).

1876 Spreekt op een vergadering van het Algemeen Nederlands Werklieden Verbond te Den Haag.

1878 Wordt vegetariër en geheelonthouder.

1878-1879 Schrijft - anoniem - „Sociale brieven" in „de Werkmansbode".

1879 1 maart: 1e nummer van „Recht voor Allen".
18 mei: Medeoprichter van het Comité van algemeen Stemrecht.
15 juni: Spreekt in Gent.
Correspondeert met Cesar de Paepe.
Publiceert de brochure: Algemeen stemrecht.
juli: Verklaart zijn ambt van predikant per 1 september neer te leggen en treedt uit de kerk.
Schrijft: Mijn afscheid van de Kerk.

1879 7 september: Spreekt op een vergadering te Amsterdam van de in 1878 door H. Gerhard, W. Ansingh, Klaas Ris e.a. opgerichte Sociaal Democratische Vereniging.

1880 Trouwt met Johanna Frederika Schingen Hagen († 1884).
Neemt deel aan het internationale Vrijdenkerscongres te Brussel, waar hij Cesar de Paepe ontmoet.
Coöperatieve Broodbakkerij te Den Haag met financiële steun van Domela Nieuwenhuis opgericht.

Bezoekt Zürich, waar hij Axelrod, Bernstein, Vollmar en Benoit Malon ontmoet.

1880-1881 Eerste propagandatournee door Groningen, georganiseerd door Mansholt.
Correspondeert met Karl Marx.

1881 Publiceert een bewerking van „Das Kapital" van Karl Marx onder de titel: Kapitaal en Arbeid.
De Sociaal Democratische Verenigingen vormen het Sociaal Democratische Verbond (later Sociaal Democratische Bond genoemd).

1882 Bond voor Algemeen Kies- en Stemrecht opgericht.
Adres aan de Gemeenteraad van Den Haag voor een post op de begroting voor schoolvoeding.
Ontmoet Louise Michel, die op vergaderingen in Nederland spreekt.

1883 Hoofdbestuurslid van „De Dageraad". Op het congres te Amsterdam ontmoet hij o.a. Büchner, Bradlaugh, Annie Besant, E. Anseele.
Spreekt op een internationaal congres tegen gereglementeerde ontucht.

1885 Schrijft een biografische inleiding tot Kropotkine's „Woorden voor Jongelieden".

1886 Uitwijzing uit België
24 april: artikel in „Recht voor Allen": De Koning komt.
Ontmoet Multatuli.
Veroordeeld tot een jaar gevangenisstraf wegens majesteitsschennis, van wege het artikel in „Recht voor Allen" van 24 april.

1887 19 januari - 31 augustus: strafgevangenis te Utrecht.
11 november: „Martelaren van Chicago".

1888 Bijeenkomst te zijnen huize met o.a. Liebknecht, Anseele, Lafargue ter voorbereiding van een Internationaal Socialisten Kongres, te houden te Parijs.

1888-1891 Lid van de Tweede Kamer voor kiesdistrict Schoterland.

1889 1 januari: „Recht voor Allen" wordt dagblad (tot 31 dec. 1891).

1889 Gedelegeerde voor Sociaal Democratische Bond op het Internationale Socialisten Congres te Parijs, waar de „Tweede Internationale" werd opgericht en tot 1-Mei viering werd besloten, als agitatie voor de 8-uren dag.

1890 Eerste viering van de 1 Mei dag.
october: Afgevaardigde van de Centrale Raad van de Socialistenbond op het Congres van de Duitse sociaal-democratie te Halle.

1890 november: Uitgewezen uit Duitsland.

1891 Trouwt met Johanna Egberta Godthelp († 1933).
Vier jaar klasseregering, oplage 100.000 exemplaren.
Gedelegeerde op het Internationale Socialisten Congres te Brussel. Domela Nieuwenhuis bepleit de algemene werkstaking tegen de oorlog.

1893 januari: Gedelegeerde op het Internationale Socialisten Congres te Zürich. Tegenstelling parlementairen en anti-parlementairen. Verdedigt het Nederlandse voorstel, oorlog te beantwoorden met algemene werkstaking.

1893 Verhuist van Den Haag naar Amsterdam.
Op het Congres van de Sociaal Democratische Bond te Groningen wordt de motie Hoogezand-Sappemeer tegen het deelnemen aan verkiezingen aangenomen.

1894 Oprichting Sociaal Democratische Arbeiders Partij; Sociaal-Democratische Bond verandert zijn naam in Socialistenbond.

1895 december: Inbraak te Britsum, is aanleiding tot de Hoogerhuiszaak.

1896 Internationaal Socialisten Congres te Londen. Anarchisten van het congres geweerd. Ontmoet Peter Kropotkine.

1897 Domela Nieuwenhuis verlaat de Socialistenbond. Publiceert: Le socialisme en danger.

1898 Legt de redactie van „Recht voor Allen" neer en richt „De Vrije Socialist" op. Eerste nummer: 2 april 1898.
Publiceert anoniem: „Een vergeten Hoofdstuk, Blanke Slaven, supplement op het historisch gedenkboek Een Halve Eeuw".

1899 Voordracht te Parijs over libertaire opvoeding.

1901-1902 De Geschiedenis van het Socialisme verschijnt, oorspronkelijk in afleveringen.

1903 Verhuist van Amsterdam naar Hilversum.

1903 Werkstakingen.

1904 Huldiging naar aanleiding van de oprichting van „Recht voor Allen".
october: Oprichting van „De Internationale Antimilitaristische Vereeniging" (I.A.M.V.) met Domela Nieuwenhuis als internationaal secretaris.
Neemt deel aan het Internationale Vrijdenkerscongres te Rome, o.m. met Francisco Ferrer.

1905 Afgevaardigde op het Internationale Vrijdenkerscongres te Parijs. Resolutie Domela Nieuwenhuis tegen het militarisme aangenomen.
In hechtenis te Keulen.

1909 De stichter van de „Moderne School", Ferrer, in de vesting Montjuich bij Barcelona doodgeschoten.

1910 Publiceert zijn gedenkschriften: Van Christen tot Anarchist.

1913 25 augustus: Spreekt op het congres van de Internationale Vegetarische Bond te Scheveningen.
31 augustus: Zegt op een meeting in Den Haag ter gelegenheid van de opening van het Vredespaleis: „Het Vredespaleis is geopend, de oorlog kan beginnen".

1916 Spreekt op een betoging te Amsterdam tegen de duurte.
Huldiging bij zijn zeventigste verjaardag.

1919 18 november: Domela Nieuwenhuis overlijdt te Hilversum, Schooklaan 20.
22 november: Uitvaart vanuit Amsterdam en crematie.

1931 Onthulling van het Ferdinand Domela Nieuwenhuis-monument te Amsterdam.

1e Jaargang. Zaterdag 1 Maart 1879. No. 1.

RECHT VOOR ALLEN.

Alleen wie de vrijheid van anderen liefheeft, is zelf de vrijheid waard.

Dit weekblad verschijnt iederen Zaterdag.

Prijs per 3 maanden . . . . . f 1.25.
Franco per post . . . . . » 1.40.
Afzonderlijke nommers . . . . » 0.10.

Uitgever: W. C. DE GRAAFF,
BUREAU: Vijgendam No. 12, Amsterdam.

Advertentiën van 1—6 regels. . f 1.50.
Iedere regel meer . . . . . » 0.25.
Groote letters naar plaatsruimte.

L. S.

Andere tijden, andere behoeften!

Op elk gebied is dat waar. Zou het niet gelden van het staatkundige leven eens volks? De beginselen, die eenmaal baanbrekend mochten heeten, ze zijn na eenigen tijd verouderd en een later geslacht is er aan ontgroeid. Als de partij, die eenmaal voorging in den grooten strijd en zoovelen mogelijk verzamelde rondom de banier des Rechts en der Menschelijkheid, niet meegaat met den tijd en er de draagster van is, dan gaat de tijd over haar heen en zij geraakt er buiten.

Zoo is het gegaan met hetgeen men in ons land de liberale partij gelieft te noemen. Wie kan het kenmerkend beginsel van haar in korte en duidelijke trekken teekenen? Schier iedereen, die ren dan in gesprekken. Het is dan ook moeilijk, om aan het woord te komen, daar tijdschriften en couranten allen min of meer in handen zijn van dezulken, die in denzelfden geest zijn zonder de kolommen te openen voor eenige afwijkende meening. Roemende op de vrijheid, die wij in ons land hebben, doen zij dapper mede om allen te doen zwijgen, die niet mede stemmen in het: wij leven vrij! wij leven blij!

Op die vrijheid nu zoowel als op die blijheid is heel wat af te dingen. De tijden zijn te ernstig dan dat men zoo gerust zou kunnen voortgaan, zonder te bemerken dat de bodem waarop men wandelt, vulkanisch is, dat daaronder allerlerlei hartstochten en neigingen woelen, die eenmaal aan het opbruischen alicht niet meer gebreideld kunnen worden.

wachtten steeds op daden. Helaas! zij lieten zich wachten. Wederom moest hier de goede wil worden genomen voor de daad. Waarom? Wij weten het niet. Een man als Opzoomer zou men meenen, dat allicht de aangewezen persoon was, om te beginnen, om de handen aan het werk te slaan en te doen wat hij noodig achte.

Wat hij wilde, wenschen ook wij. Of wij het op dezelfde wijze willen — dat is ons onbekend. Maar waar met ernst en met overtuiging wordt gewerkt aan het heil des lands, daar zal het niet schaden, al verschilt men in de wijze van uitvoering.

Met een nieuw doel ook een nieuwe naam; — wij kiezen den naam van *democratische* partij.

Slechts in algemeene omtrekken kunnen de lijnen getrokken worden van hetgeen

Wie in dat streven ons stemmen wil, bij sluite zich aan. Wetende wat wij willen, zullen wij in den aanvang misschien een kleine partij zijn, die geen of weinig gewicht in de schaal werpt, bespot en belachen door de bezitters der macht, bestreden of doodgezwegen door de koninklijke pers, maar als wij uit alle lagen der maatschappij de onzen kunnen rekruteeren, dan ontstaat er gemeenschap, solidariteit van belangen, en deze alleen is het hechte steunsel voor de onafhankelijkheid van den staat, voor de algemeene welvaart en geluk voor allen.

Wijze van uitvoering.

Omtrent de wijze van uitvoering moge het voldoende zijn, om in hoofdtrekken het plan mededeelen, zooals het ons voor

Domela Nieuwenhuis over Gerhard

Ik ging bij gelegenheid eens kennis maken met Heldt, toen hij nog zetelde in een klein voorkamertje in de Bloemstraat. Echter hij liet geen bizonderen indruk bij mij achter. Geheel anders was dit met H. Gerhard, dien ik ook ging opzoeken, toen hij nog woonde in de Nes, waar alles getuigde van de groote armoede, door hem geleden. Deze eenvoudige kleermaker, die mij altijd veel deed denken aan Wilh. Weitling, omdat beide vakgenooten een sterken onafhankelijken en onderzoekenden geest bezaten, was beslist een bizonder man, die op mijn vorming een grooten invloed uitoefende en wiens vriendschap tot aan zijn dood in het jaar 1886 mij altijd een eer is geweest. Na zijn sterven getuigde ik van hem: „Gerhard is zoo niet dè knapste, dan toch een der knapste en meest ontwikkelde loonslaven, die op de wereld geleefd hebben." Hij was de eerste in ons land, die aan de vage socialistische begrippen, zooals zij hier in veler geest ronddwarrelden, een vasten vorm wist te geven en door zijn kommunisme drukte hij op onze beweging van den aanvang af een sterk kommunistischen karaktertrek af. Enkele karakteristieke staaltjes, die hem en onze onderlinge verhouding doen kennen, mogen hier een plaats vinden, omdat zij hem treffend doen kennen.

Nog zie ik hem (Gerhard) met het dikke eerste deel van Marx Kapital in de hand om na eenig nadenken te zeggen: onbegrijpelijk, dat die man het noodig heeft geacht zoo'n dik boek van 800 bladzijden te schrijven om te bewijzen dat de meerwaarde van den arbeider opgeslokt wordt door een ander en niet in zijn eigen zak terecht komt, dat heb ik mijn heele leven bij ervaring geweten. Overigens over Marx was hij nooit goed te spreken en dat schijnt hieraan gelegen te hebben, dat, toen hij in 1872 Marx een bezoek bracht in zijn hotel, deze hem op de vloermat heeft laten staan; zijn werkmanshart voelde zich daardoor ten sterkste gekrenkt.

Uit: Van Christen tot Anarchist

1465 29

PASPOORT. 1A.

DEPARTEMENT VAN OORLOG

KONINGRIJK DER NEDERLANDEN.

B 240

Ingevolge magtiging van het DEPARTEMENT VAN OORLOG, d.d. 11 December 1861, n° 000, verleent de Kommandeerende Officier van het 1e Regement Infanterie, bij deze, PASPOORT aan den Heer Domela Nieuwenhuis Ferdinand Jacobus en van Henriëtta Frances Perry; geboren te Amsterdam, provincie Noord Holland, den 21 December 1846; laatst gewoond te Amsterdam; lang 1 meter 7 decim. 6 centim. 4 millim.; aangezigt oval, voorhoofd hoog, oogen blauw, neus gewoon, mond idem, kin rond, haar blond, wenkbraauwen idem, merkbare teekenen geene; stambook n° 35744; en zulks uithoofde van genoegzame Militie dienstyd, thans nummer reeds lang dienst gepresteerd."

Staat van dienst.

Den 5 Mei 1866, ingedeeld als Loteling van de Lichting van 1866, uit de Gemeente Amsterdam Provincie Holland onder n° 10.30
By 2e als Loteling van den 18 April 1866, n° 53, voor een jaar ontheffing van de werkelijke dienst verleend.
Ingev: Verlengd verlof van 2 als vooren tot 26 April 1867 n° 54 als vooren
Ingev: Verlengd verlof van 2 als vooren tot 25 April 1868 n° 60 als vooren
Ingev: Verlengd verlof van 2 als vooren tot 30 April 1869 n° 13 als vooren
Ingev: Verlengd verlof van 2 als vooren tot 28 April 1870 n° 8 als vooren

Gedane veldtogten, bekomen wonden, bijzondere daden, eereteekenen.

Met bovengemelden persoon is afgerekend en aan hem tot *saldo van Rekening* uitbetaald de som van , welke hij verklaart te hebben ontvangen.

Alle burgerlijke en militaire autoriteiten worden verzocht genoemden gepasporteerde vrij en ongehinderd te laten passeren, en hem, zoo noodig, hulp en bijstand te verleenen.

Handteekening van den gepasporteerde,

F. Domela Nieuwenhuis

EERSTE REGIMENT INFANTERIE KOLONEL

Amsterdam den 11 Dec. 1861 een en zeventig

De Kolonel

het ik achter den rug, daar ik avond aan avond sprak, somwylen tweemalen op één dag, eenmaal drie keeren in 24 uur. Tegen van Dijk, daar ik niet alleen een sympathiek gehoor vond en dagelyks in de couranten mag lezen waarvoor men my al uitmaakt. Ik ben dan ook vervuld en zal den dag zegenen, waarop ik wederom thuis zit, ofschoon ook hyden my wacht als ik nis myn vrouw wederhelft, die my anders [illegible] en aanhoorde om met my te deelen in elke zegepraal of elke teleurstelling een hart, waaraan men zich kan uitstorten, dat u begrypt en kent — ach, ik behoef daarover niet uit te wijden, want gy weet by eigen ervaring wat dat zeggen wil.

Om op die advertentie terug te komen, zy is raak en verdiend. Welk een laagte van ziel is er noodig, om zyn toevlucht te nemen tot zulk een manier van bestryding! Dat is zeker de christelyke deugd, waarvoor men gestreden heeft in de schoolwet en die de maatschappelyke deugd van waardeering ook by verschil van meening, opheft. Maar die modernen zyn prachtige leidslieden van blinden! Juist in dezelfde week moest ik ervaren uit de Hervormer, het orgaan van den Halfslakken Protestantenbond, dat ik volgens het oordeel van "ons", moderne woordvoerders, zedelyk was ondergegaan. Dus broeder, reik mij de hand, wy zyn diep gezonken en de oogen dier heeren en slechts één middel tot redding blyft over, nl. om ons te werpen in hun armen om vergiffenis smeekende met hen te schippen en te knoeien. Een troost blyft ons, dat wy dien heeren de handen vol maken, want het opkomend geslacht is voor hun "kool- en geit" theorie geheel bedorven. Inde ira, inde lacrymae!

Ik sprak onsen vriend Manshold te Ulrum, waar hy nu woont en het deed my genoegen dien flinken en eerlyken man weer eens te ontmoeten. Jammer dat zulk soort lieden zoo uitgestrooid is, want onder al onze zogenaamde vrienden en "geestverwanten" zyn er zeker niet veelen, die het zoo goed met u meenen als hij. Er zyn hier in het noorden meer flinke lieden, maar ze staan te veel geïsoleerd en daarom vermogen zy zoo weinig. Had ik vroeger geloofd, dat de dageraad het punt van vereeniging voor al dezulken zoo zyn, ik heb langzamerhand ervaren, dat ook alhier eenzelfde geest heerscht als in de kerkgenootschappen, nl een geest van nietsluiting en onverdraagzaamheid. Kleinzieligheid zit daar even goed voor en daarom ging ik er uit, want heel is daarvan niet te verwachten.

Pagina uit brief aan multatuli (maart 1884)

By myn verblyf te Ommen vernam ik niets van uw plan ter opsmuk der voltooiing van uw Woutergeschiedenis en toch al ben ik zeker de eerste niet en al zal ik ook de laatste niet zyn, ik spreek den wensch uit, dat gy "loisir" vindt om haar te voltooien. Het zou voor onze letterkunde niet alleen, maar ook voor de zielkunde een belangryke bydrage zyn, indien wy dat verhaal voltooid voor ons hadden.

Gaarne zal ik by gelegenheid iets van u en uwe vrouw vernemen. Pas de wedervergelding niet op my toe door een langdurig stilzwygen en weet dat ik overstelpt ben met bezigheden, die in den regel niet wachten kunnen. Ze zyn niet alle interessant, maar ze moeten toch gedaan worden. Veel blyft daardoor liggen, wat ik zoo willen afmaken, maar men vordert zoo weinig, als men zich niet geheel aan zoo iets kan wijden. Maar ik beloof belangstelling wat myne schryven aangaat, wanneer ik eerst absolutie van u heb ontvangen.

Groet uwe vrouw hartelyk van mij, groet Wouter, die my misschien reeds vergeten is en wees zelf vriendschappelyk gegroet door

Uw vriend

F. Domela Nieuwenhuis.

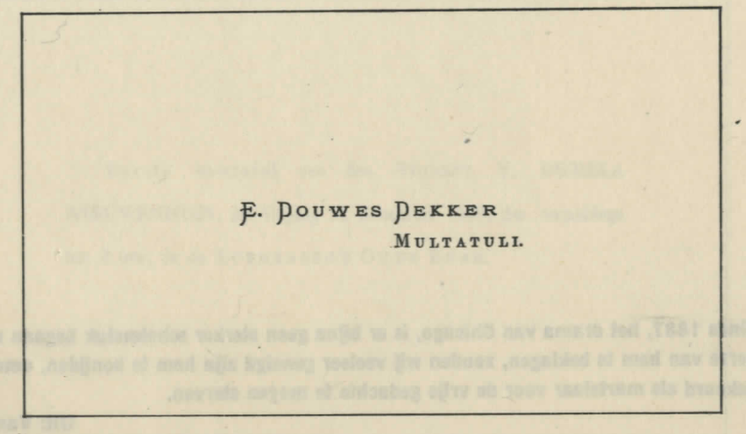

Visitekaartje van Multatuli, achtergelaten op de drukkerij van 'Recht voor Allen', met aan de achterkant een in potlood geschreven mededeling aan Domela Nieuwenhuis.

Ongedateerde brief van Domela Nieuwenhuis aan zijn vrouw naar aanleiding van de herdenking van de terechtstelling van de onschuldig ter dood veroordeelde anarchisten (de martelaren van Chicago), 11 november 1887.

Lieve Bertha. Ik ga uit. Het wordt my te eng in huis en het weer naderd, want in gedachten ben ik op honderden mylen van hier. Ik moet in de natuur zyn op het uur dat sy gewijd worden en daarom leip ik een wat rond, want ik heb verder toch niets kunnen doen. Straks ben ik weer gekalmeerd, als ik thuis kom. De waarheid der natuur komt overeen met myn stemming.
Tot straks dus, alles is dan weer goed, es muss."

D. N.

Sinds 1887, het drama van Chicago, is er bijna geen sterker schelmstuk begaan dan de moord op Ferrer, maar wel verre van hem te beklagen, zouden wij veeleer geneigd zijn hem te benijden, omdat hij de hooge eer is waardig gekeurd als martelaar voor de vrije gedachte te mogen sterven.

Uit: Van Christen tot Anarchist.

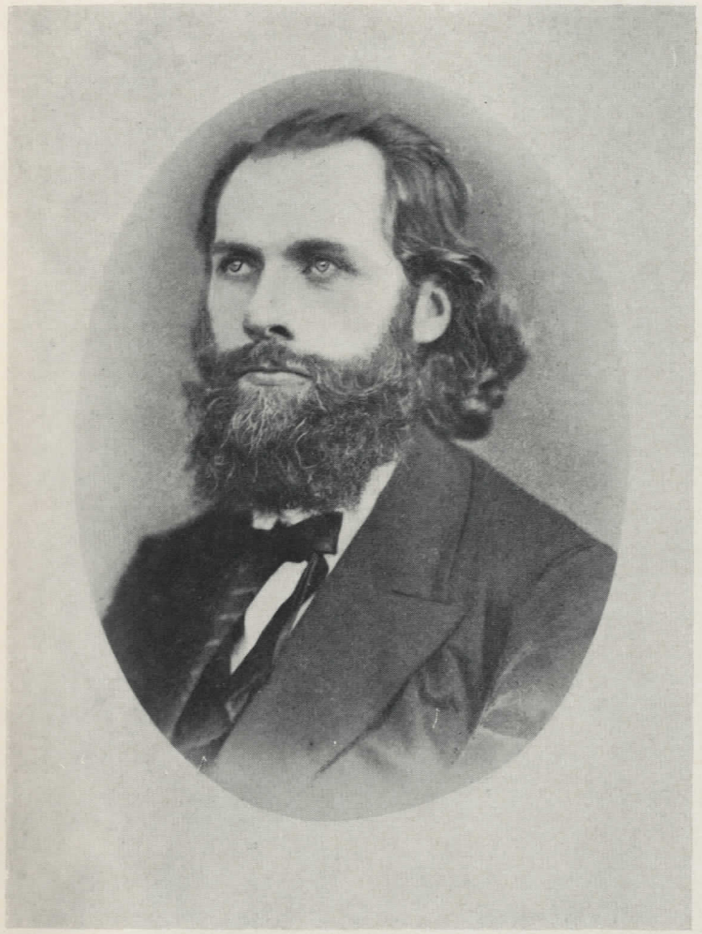

Domela Nieuwenhuis circa 1890

Aankondiging van de eerste proefpreek van Domela Nieuwenhuis

Eerste voorstel van den STUDENT F. DOMELA NIEUWENHUIS, op Vrijdag 11 December 1868, des namiddags ten 2 ure, in de LUTHERSCHE OUDE KERK.

De leden van de Centrale Raad van de Socialistenbond op de vergadering in Walhalla op 2 september 1887 te Den Haag, twee dagen na de vrijlating van Domela Nieuwenhuis uit de gevangenis. Van links naar rechts: C. Croll, Domela Nieuwenhuis, H. F. Baye, A. van Gilst, B. Lieber, J. H. Adam.

Domela Nieuwenhuis met zijn vrouw aan het werk in hun huiskamer te Hilversum

Millenstr. 158

Iav

RECHT VOOR ALLEN.

Ontvangen van den Heer J. W. Bonnet

de Somma van **Vijf en Zeventig Cents,**

voor Abonnement 3e Kwart. 5e Jaargang „Recht voor Allen".

Zegge f 0.75. F D N f

's Hage, Dec 1893

F. Domela Nieuwenhuis

1ste Jaargang. Zaterdag 2 April 1898. No. 1.

DE VRIJE SOCIALIST.

Verschijnt Woensdags en Zaterdags.

REDAKTEUR:
F. DOMELA NIEUWENHUIS.

Afzonderlijke nummers **3 cent.**

AMSTERDAM. - Damrak 100A.

Abonnement bij vooruitbetaling:
Binnenland per 3 maanden f 0.75. - Buitenland per 3 maanden f 1.

ADVERTENTIEN.
Van 1–4 regels f 0.30. — Iedere regel meer f 0.07½.
Voor arbeiders-vereenigingen f 0.05 per regel.

Wie zich niet zelf kan regeeren, wie in zijn medemenschen niet menschen ziet met gelijke rechten, die is nog niet rijp voor de vrijheid.

WELKOMSTGROET
AAN
„De vrije Socialist."

Welkom, *Vrije Socialist*,
Welkom in het leven!
Goed gemikt en nooit gemist,
Zij u steeds gegeven!

Welkom, tweede Wilhelm Tell,
Nimmer moed verloren!
't Ga u goed, het ga u wel,
'k Zie uw ochtend-gloren.

Wat raakt u *tweeslachtigheid*
Of het *rugwaarts woelen*?
Gij strijdt voor de eerlijkheid,
Staande op eigen voeten.

Voor geen vijand ooit bevreesd
Zult ge uw weg wel vinden.
Wees alleenlijk maar bedeesd
Voor *te goede vrinden*.

der vrijheid op het gestoelte van het gezag, en gij schept een nieuwen tiran. Daarom het kwaad schuilt niet zoozeer in de menschen dan in het gezag.

Want vergeten wij niet dat in elken mensch woont een zucht naar gezag, een lust om baas te spelen, die zich reeds vertoont bij kinderen, maar daarnaast is elk mensch een stuk anarchist, zoodra hij zijn zin niet kan krijgen en in plaats van zich dan te onderwerpen aan de meerderheid, komt men in verzet en tracht men den zin der minderheid toch door te drijven.

Hoe dikwijls hebben wij reeds ondervonden, dat de verwoedste bestrijders van het anarchisme, de vurigste aanhangers der demokratie, in de praktijk anarchisten wisten te zijn.

Waren het niet de parlementairen, die zich afscheidden van den Bond, toen het kongres een besluit aannam, wat hun niet beviel en in plaats van als demokraten zich te onderwerpen aan de meerderheid en binnen den Bond te trachten deze om te zetten

Daarom blijft de bepaling der vrijheid, door Spinoza gegeven, haar volle kracht behouden, waar hij in zijn Ethica" zegt:

„iets dat alleen krachtens zijn eigen natuur bestaat en door zich zelf alleen tot handelen wordt genoopt, zal „vrij" genoemd worden. „Noodwendig" of liever „afhankelijk" zal het genoemd worden, indien iets ánders het dwingt te bestaan en op een bepaalde en aangewezen wijze werkzaam te zijn."

Het karakter der vrijheid ligt dus hierin of men *door zichzelf alleen* dan wel *door invloeden van buiten* tot handelen wordt gedreven.

Louis Blanc, Rodbertus en Marx zijn de vaders van het staatssocialisme, van dat socialisme dat de staat zal maken tot de aardsche voorzienigheid ter vervanging van de hemelsche, om op te treden als de alregelaar van produktie en uitdeeling.

In geheel Europa ziet men het socialisme verloopen in staatssocialisme. Dit socialisme smelt overal meer

middeltje om hen op de proef te stellen. Hij zei namelijk: Hoort eens, ik kan u niet allemaal gebruiken, maar ik zal meenemen ten krijg een ieder, die op de knieën gaat liggen aan den kant van de beek en het water zal oplekken als een hond. De meesten vonden dit te vernederend en dropen af. Maar wie het deden, daar kon hij op aan. En met de kleine bende die hem overbleef, toog hij op ten oorlog om de overwinning te behalen. Met zulke menschen, die tegen niets opzagen en alles trotseerden, kon hij het brengen tot de zegepraal en met die groote massa zou hij waarschijnlijk verslagen zijn.

Zoo'n Gideonsbende vermag veel, vermag alles.

Laat ons trachten zoo'n bende van kloeke mannen en vrouwen te vormen, die staan voor hun beginsel onder alle omstandigheden des levens en wij zullen onverwinlijk zijn!

Voorwaarts dus, om krachtig en aaneengesloten op te trekken tot verovering van brood en vrijheid.

Lijst van geëxposeerde publicaties van domela nieuwenhuis

1 **De vredebond.** Amsterdam 1871. Bibliotheek van volksvoordrachten, II, 4.

2 **De wereld op haar malst.** Z.p. c. 1872.

3 **Halven en heelen.** Z.p. 1875. Overdr.: Bibliotheek van moderne theologie en letterkunde, 1875, II, p. 249-306.

4 **De middenpartij in de rol van miskende en verdrukte onschuld.** Z.p. 1876.

5 **Een nieuw leven van Jezus. Een historisch-kritische studie.** Leiden 1876.

6 **In het belang der vredezaak.** Overdr.: De Banier, III, 4.

7 **Leberecht Uhlich.** Z.p. 1877. Profeten van den Nieuwen Tijd, 1.

8 **Nog godsdienst? Reeds godsdienst? Toespraak gehouden in de Evangelisch-Luthersche kerk te 's-Gravenhage 25 November 1877.** 's-Gravenhage 1878. — 2e dr. 1878.

9 **Ten zegen of tot schade? Naar aanleiding der debatten over de onderwijswetten.** Z.p. 1878.

10 **Toespraak, gehouden in de Vrije Gemeente te Amsterdam, 3 November 1878.** Z.p. en jr. Stemmen uit de Vrije Gemeente, 9-10.

11 **Het vraagstuk der eedsformule.** Haarlem 1878.

12 **Algemeen stemrecht.** Haarlem 1879.

13 **Grond en bodem in gemeenschappelijk bezit. Voordracht, gehouden te Gent, den 15 Juni 1879.** Gent z.jr.

14 **Mijn afscheid van de kerk. Twee toespraken.** Haarlem 1879. — 3e dr. 1885. — 4e dr. 1886. — 6e dr. 1894. — 8e dr. 1912.

15 **Over het wezen der grondwet.** Haarlem 1879.

16 **Algemeen stemrecht in beginsel en toepassing.** 's-Gravenhage 1880. — 2e dr. 1885.

17 **Kapitalisme en socialisme.** Overdr.: Vragen des Tijds, 1880.

18 **De wijsbegeerte der verlossing.** Overdr.: De Banier, VI, 3, 1880.

19 **Internationale arbeidswetgeving.** Overdr.: Vragen des Tijds, 1881.

20 **Onverdiende verwijten afgewezen.** Z.p. 1881.

21 **Over de weelde.** Overdr.: Vragen des Tijds, 1881, VIII, 1.

22 **Vrijheid - blijheid!** Haarlem c. 1881.

23 **Geen utopia, maar werkelijkheid.** Gent 1882. Overgedr.: Het Nederlandsch Museum.

24 **Is het leven de moeite waard? Twee toespraken.** 's-Gravenhage 1882.

25 **Malthus en zijn leer.** In: Vooruit! Volksalmanak voor Noord- én Zuid-Nederland. 1882. p. 19-27.

26 **Sint Nikolaas of Kerstmis? Een voordracht.** Amsterdam 1882.

27 **Vooruitgang en armoede.** Gent 1882. Overgedr.: Het Nederlandsch Museum.

28 **De Iersche landvraag en het eigendomsrecht op grond en bodem.** Gent 1883. Overgedr.: Het Nederlandsch Museum.

29 **Karl Marx. In memoriam. Geb. 2 Mei 1818. - Gestorven 14 Maart 1883.** Overdr.: De Dageraad, Mei 1883.

30 **Het kommunisme en de officiëele wetenschap. Een weer- en verweerschrift met inleiding over de houding van de 'Vragen des Tijds'.** Den Haag c. 1883.

31 **Een tentoonstelling van paaschvieringen.** Overdr.: De Dageraad, Maart 1883. — 2e dr. 1914.

32 **Voordracht uitgesproken op het Internationaal Vrijdenkers-Congres te Amsterdam op Zaterdag 1 September 1883.** Overdr.: De Dageraad, Jan. 1884.

33 **Het lot van den werkman verbeteren?** 's-Gravenhage 1884.

34 **Stenografisch verslag van het debat tusschen F. Domela Nieuwenhuis en A. B. Cohen Stuart, gevoerd te Alkmaar op Zondag 11 Mei 1884.** Den Haag 1884.

35 **Hoe ons land geregeerd wordt op papier en in de werkelijkheid.** 's-Gravenhage 1885. — 3e dr.: Met aanhangsel over de nieuwe grondwet. 1888. — 4e bijgew. dr. 1891. — 5e dr. Nieuw bijgew. uitg. 1914.

36 **Stenografisch verslag tusschen de heeren: A. J. Westhoff en F. Domela Nieuwenhuis, gehouden op Maandag 9 Februari 1885, in het lokaal 'Maison Stroucken' te Amsterdam.** 's-Gravenhage 1887. Uitg.: Arbeiter-Bildungs-Verein, Amsterdam.

37 **Een afscheidsgroet aan de arbeiders.** 's-Gravenhage 1887.

38 **De normale arbeidsdag. Historisch-ekonomische studie.** 's-Gravenhage 1887. — 2e dr. 1889. Volksuitgave.

39 **De tiende penning geheven!** c. 1887.

40 **De Kamer van honderd. Physionomisch-critisch-politieke studie. Door een staatsman in ongeduld.** 2e dr. 's-Gravenhage 1888.

41 **Rede over het bankoctrooi, gehouden in de zitting van de Tweede Kamer van 17 Juli 1888.** Z.p. 1888.

42 **Redevoeringen en debatten over de staatsbegrooting voor 1889.** Z.p. 1888.

43 **Rede, en de debatten naar aanleiding daarvan, bij de algemeene beschouwingen der staatsbegrooting, gehouden in de Kamerzitting van Woensdag 5 Dec. 1888.** Z.p. 1888.

44 **Rede, en de debatten naar aanleiding daarvan, over de begrooting van Justitie, gehouden in de Kamerzitting van Dinsdag 11 December 1888.** Z.p. 1888. Bijvoegsel, behorende bij Recht voor Allen van Maandag 17 December 1888.

45 **Rede over de begrooting van Oorlog, gehouden in de Kamerzitting van Zaterdag 15 December 1888.** Z.p. 1888.

46 **Rede over de spoorwegen, posterijen, en telegrafie, gehouden in de Kamerzitting van Woensdag 19 December 1888.** Z.p. 1888.

47 **Rede over de belastingkwestie met de daarbij gevoerde debatten, gehouden in de Kamerzitting van Zaterdag 22 December 1888.** Z.p. 1888.

48 **Thomas Müntzer en Luther.** Overdr.: De Dageraad, Jan. 1889.

49 **Debat tusschen de heeren Kerdijk en Domela Nieuwenhuis over het wetsontwerp vrouwen- en kinderarbeid, in de Tweede Kamer op 19, 20 en 21 Maart 1889.** Bijvoegsel van: Recht voor Allen, 87.

50 **Internationale arbeids-wetgeving.** Overdr.: De Nieuwe Gids; December 1889.

51 **Rede, en de debatten naar aanleiding daarvan, bij de algemeene beschouwingen der staatsbegrooting, gehouden in de Kamerzitting van Woensdag 11 December 1889.** Z.p. 1889.

52 **Rede, en de debatten naar aanleiding daarvan, over de begrooting van finantiën, gehouden in de Kamerzitting van Dinsdag 17 December 1889.** Z.p. 1889.

53 **Rede, en de debatten naar aanleiding daarvan, over de begrooting van Waterstaat, Handel en Nijverheid, gehouden in de Kamerzitting van 19 December 1889.** Z.p. 1889.

54 **Luther's verhouding tot de boeren in de 16e eeuw.** Overdr.: De Dageraad, 1889-1890,

55 **Vier jaren klasse-regeering, of Wat men met algemeen kiesrecht had kunnen gedaan krijgen.** Z.p. 1890.

56 **Debat over het wezenlijke belang der arbeiders tusschen de heeren W. Bax en F. Domela Nieuwenhuis, gehouden te Zaandam, den 21sten Mei 1890.** Amsterdam 1890.

57 **Rede gehouden bij de algemeene beschouwingen over de belastingvoorstellen Goeman Borgesius e.a., den 20 Maart 1890.** Wolvega z.j.

58 **Rede, gehouden in de Tweede Kamer bij de beraadslaging over het wetsvoorstel over vrouwen- en kinderarbeid.** Bijvoegsel van: Recht voor Allen, 24 en 25 Maart 1890.

59 **Rede, en de debatten naar aanleiding daarvan, bij de algemeene beschouwingen der staatsbegrooting, gehouden in de Kamerzitting van Maandag 15 December 1890.** Bijvoegsel van: Recht voor Allen, 21 en 22 Dec. 1890.

60 **Rede, en de debatten naar aanleiding daarvan, bij de algemeene beschouwingen der begrooting van Waterstaat, Handel en Nijverheid, gehouden in de Kamerzitting van Maandag 22 December 1890.** Bijvoegsel van: Recht voor Allen, 10 Jan. 1891.

61 **Rede, en de debatten naar aanleiding daarvan, bij de vaststelling der staatsbegrooting voor het dienstjaar 1891, gehouden in de Kamerzittingen van 24-29 Jan. 1891.** Z.p. 1891.

62 **Rede over het inkomen der Kroon en de diskussie naar aanleiding daarvan gehouden in de Kamerzitting van 6 Febr. 1891.** Bijvoegsel van: Recht voor Allen, 14 en 15 Febr. 1891.

63 **'Generaal' Booth van het Heilsleger en zijn 'plan'.** Amsterdam 1891.

64 **Wat is de toekomst onzer middenklasse? Een waarschuwend woord.** 's-Gravenhage 1891.

65 **Het boek der koningen.** 's-Gravenhage 1892.
Het tweede boek der koningen. 's-Gravenhage 1892.
Twee boeken der koningen. Volksuitgave. Amsterdam z.jr. — 2e dr. 1898.

66 **De wetenschap en het karakter.** Met naschrift van J. G. ten Bokkel. Overdr.: De Dageraad, Oct. 1892.

67 **De Bijbel. Zijn ontstaan en zijn geschiedenis. Eene historisch-kritische verhandeling ter ontwikkeling van het arbeidende volk.** Amsterdam 1893. — Herdr. Bibliotheek voor Ontspanning en Ontwikkeling, VII, 2.

68 **De militaire dienstweigering verdedigd op het Internationaal Socialistisch Kongres te Zürich.** Z.p. 1893.

69 **Het leven van Jezus. Een historisch-kritische beschouwing ter ontwikkeling van de arbeidende klasse.** Voorw. van H. Harders en Fr. Diederich. Amsterdam 1894.

MIJN AFSCHEID VAN DE KERK.

TWEE TOESPRAKEN

VAN

F. DOMELA NIEUWENHUIS.

I. UITEENZETTING VAN BEGINSELEN.
II. AFSCHEIDSREDE.

HAARLEM — W. C. DE GRAAFF.

70 **Op weg naar Canossa.** Z.p. 1895.

71 **De werkloosheid, het 'teken des tijds'.** Amsterdam 1895. — 2e dr. 1902.

72 **Het Internationaal Kongres te Londen in 1896.** Overdr.: Van Nu en Straks, Dec. 1896 en Jan. 1897.

73 **Autoritair en libertair socialisme.** Amsterdam 1897.

74 **Geheel-onthouding en socialisme.** Amsterdam 1897. Socialistische Geheel-Onthouders Propagandaclub. Geheel-Onthoudersgeschriften, 1.

75 **Een vergeten hoofdstuk. Blanke slaven. Supplement op het historisch gedenkboek 'Een halve eeuw 1848-1898'.** Met teekeningen van Jan de Waardt. Amsterdam 1898.

76 **De libertaire opvoeding. Voordracht gehouden te Parijs in het jaar 1899.** Amsterdam 1904.

77 **Vredes-stemmen. Kant, Laveleye, Tolstoï e.a.** Amsterdam 1899.

78 **Het anarchisme van de daad. 'Studie over het anarchisme van de daad', door Mr. F. B. Enthoven.** Overdr.: De Jonge Gids, 1900, 3.

79 **Het dorre geraamte van 'n mooi boek.** Overdr.: De Jonge Gids, 1900, 5.

80 **Oorlog aan den oorlog. Rapport over het militarisme en de houding van anarchisten en revolutionaire socialisten in geval van oorlog tusschen de naties onderling, opgemaakt voor het verboden kongres te Parijs in het jaar 1900.** Amsterdam 1901.

81 **De geschiedenis van het socialisme.** Amsterdam 1901-1902. 3 dln. — Herdr. 'De Roode Bibliotheek'. Z.jr.

82 **Is diefstal eigendom?** Dordrecht 1901. — Herdr. Ingebonden bij: De Bijbel. Zijn ontstaan en geschiedenis. Bibliotheek voor ontspanning en ontwikkeling, VII, 2.

83 **De kuur van Pastor Felke te Repelen.** Z.p. 1902.

84 **De algemeene werkstaking van 1903, wat zij was en wat zij ons leert. Eene beschouwing over de Aprilbeweging.** Amsterdam 1903.

85 **Typen. Karakter-studies.** Amsterdam 1903.

86 **Vertellingen voor het volk.** Gorinchem 1903. 2 dln.

87 **Debat tusschen F. Domela Nieuwenhuis en H. Gorter over sociaal-demokratie of anarchisme, gehouden te Enschede op 8 October 1904.** Uitgave van de Twentsche Federatie der S.D.A.P.

88 **Een eenige preek.** Antwerpen 1905. Overgedr.: Ontwaking.

89 **Elisée Reclus.** Antwerpen 1905.

90 **Het monisme of de eenheidsleer. Voordracht gehouden in de winter van 1905 in der vereeniging 'De Dageraad' te Amsterdam.** Amsterdam 1905.

91 **Twee kongressen met daaraan vastgehechte beschouwingen.** Overdr.: Ontwaking, 1905.

92 **Het parlementarisme in zijn wezen en toepassing.** Amsterdam c. 1906. — Herdr. Bibliotheek voor Ontspanning en Ontwikkeling, V, 12.

93 **In dit teeken zult gij overwinnen! Aan de produktieve arbeiders.** Z.p. 1907.

94 **Robert Owen in zijn leven en werken geschetst. 1771-1858. Ter herinnering aan zijn vijftigjarigen sterfdag, 17 November 1858.** Hilversum 1908. De Nieuwe Plutarchus, 1.

95 **Robert Owen als kinder- en menschenvriend.** Amsterdam 1908. Kinderbibliotheek, 1.

96 **Weg met den oorlog.** Z.p. 1908. Vliegende Blaadjes, 17.

97 **Anarchisme. Pro: F. Domela Nieuwenhuis. Contra: J. van Leeuwen.** Baarn 1909. 'Pro en Contra', V, 2.

98 **Ferrer.** Amsterdam 1909. Kinder-Bibliotheek, 2.

99 **Het levensraadsel.** Overdr.: Ontwaking, 1909.

100 **Peter Kropotkin. Ter herinnering aan zijn 67sten verjaardag op 9 December.** Hilversum c. 1909. — De Nieuwe Plutarchus, 2.

101 **Michaël Servetus, 1511 - 27 Oktober 1553. Bij gelegenheid der herdenking van den vierhonderdjarigen geboortedag, 10 Juli 1509, van Kalvyn.** Hilversum 1909. De Nieuwe Plutarchus, 3.

102 **Michaël Bakunine, 1814-1876.** Blaricum 1909. De Nieuwe Plutarchus, 4.

103 **Stenografisch verslag van het openbaar debat tusschen de heeren A. H. de Hartog en F. Domela Nieuwenhuis. Onderwerp: 'De godsdienst gehandhaafd door de wetenschap'. Gehouden op 21 Dec. 1909 in de 'Societeit Vereeniging' te Haarlem.**

104 **Multatuli als ketter bij uitnemendheid.** Enschede 1909. — 2e dr. 1910.

105 **Een nieuw tijdschrift?** Art.: De Spiegel van den Vooruitgang, 1910, 1.

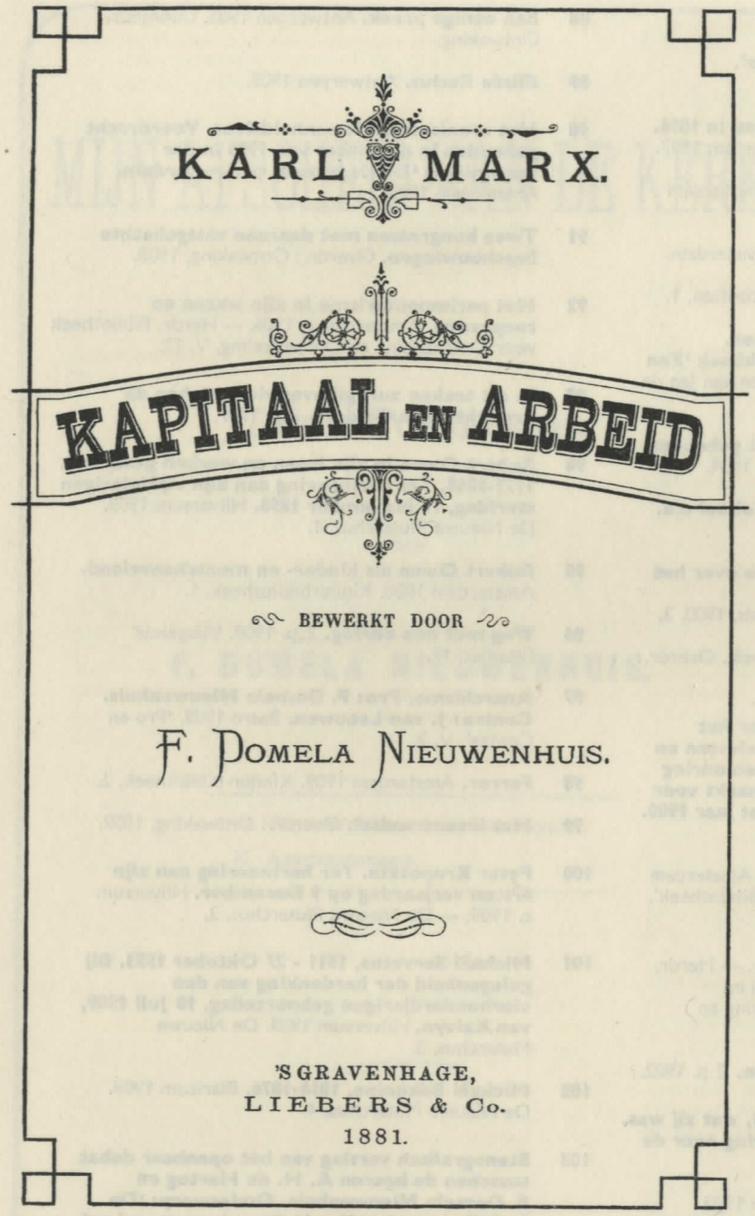
KARL MARX.

KAPITAAL EN ARBEID

BEWERKT DOOR

F. DOMELA NIEUWENHUIS.

'S GRAVENHAGE,
LIEBERS & Co.
1881.

106 **Van Christen tot Anarchist. Gedenkschriften.** Amsterdam 1910. — 2e dr. 1910. — Herdr. 1911. 2 bdn. — 3e uitg. 1914. De Roode Bibliotheek, 5. — 4e dr. 1921.

107 **Wetenswaardigheden. Goethe als vorstenknecht.** Art.: De Spiegel van den Vooruitgang, 1910, 1.

108 **Stemplicht. Pro: J. G. van de Vijver. Contra: F. Domela Nieuwenhuis. Baarn 1911.** 'Pro en Contra', VI, 10.

109 **De roeping van den mensch is . . . mensch te zijn. Voordracht gehouden te Amsterdam en 's-Gravenhage.** Amsterdam 1912.

110 **Zedelijke opvoeding. Verzameling van vier opstellen door de heeren Dr. W. Meijer, W. Havers, F. Domela Nieuwenhuis en A. H. Gerhard, en van het referaat door Weezenkas en Dageraad aangeboden aan het 2e Internationale Congres voor Zedelijke Opvoeding.** 2e verm. dr. Z.p. 1912. Uitg.: 'Weezenkas'; vereeniging op den grondslag van het beginsel: Opvoeding zonder geloofsdogma.

111 **De twee groote wetten der natuur.** Santpoort c. 1912. — 2e dr. z.jr. Bibliotheek voor Ontspanning en Ontwikkeling, IV, 1.

112 **De vrijdenker en zijn ongeloof.** Amsterdam 1913. — 2e verm. dr. 1916. Uitgaven van de Vereeniging 'De Dageraad'.

113 **Godsdienstige opvoeding. Pro: L. Lindeboom. Contra: F. Domela Nieuwenhuis.** Baarn 1913. 'Pro en Contra', VIII, 5.

114 **Een martelaar der vrije gedachte.** In: Dageraad's Jaarboekje 1913.

115 **Een tentoonstelling van Kerstvieringen.** Amsterdam 1913.

116 **De Internationale. 1864-1914.** Amsterdam 1914. Uitg. door Vrije Socialistenvereenigingen en Propagandaclubs in Amsterdam.

117 **Het vredesboekje.** Amsterdam 1914. Volksbibliotheek.

118 **Het bankroet van het marxisme.** Amsterdam 1915. Deze brochure verscheen in 1892 in de 'Société Nouvelle' en werd door de schrijver vertaald.

119 **Als ge de vrede wilt . . .** Amsterdam 1916. Uitg.: De Roode Bibliotheek.

120 **De steunpilaren der hedendaagsche en de grondslagen der toekomstige maatschappij.** Amsterdam 1916.

121 **Polemiek tusschen de heeren F. Domela Nieuwenhuis en G. Vink.** 1917.

122 **Een galerij van bijbelsche personen. Ter leering en navolging voorgehouden.** Amsterdam 1919. — 2e dr. 1924.

123 **Handboek van den vrijdenker.** Met voorw. van S. W. Colthof. Rotterdam 1922.

124 **Is het atheïsme onzedelijk?** Uitgave Hoofdbestuur 'De Dageraad'. Amsterdam 1927.

125 **Briefwisseling: F. Domela Nieuwenhuis, K. Marx en F. Engels.** In: Kommunisme, 1935, 7/8.

126 **Het A.B.C. van het socialisme.** Z.jr.

127 **Beteekenis van het gezag. Een antwoord aan Mr. de Savornin Lohman.** Z.p. en jr.

128 **De Demetriustype of de belangzuchtige. Een voordracht.** Z.p. en jr.

129 **Eenige bijbelteksten verklaard en uitgelegd.** Zandvoort z.jr.

130 **Het erfdeel der vrijdenkers.** Amsterdam z.jr. Bibliotheek voor Ontspanning en Ontwikkeling, I, 10.

131 **De Fransche Burgeroorlog van het jaar 1871. Een historische studie.** Haarlem z.jr.

132 **De Gamaliëltype, of De verstandige raadgever. Een voordracht.** Z.p. en jr.

134 **Ideeën uit de werken.** Verz. door P. van der Leur. Almelo z.jr.

135 **Jean Paul Marat, 1743-1793.** Amsterdam z.jr. Bibliotheek voor Ontspanning en Ontwikkeling, I, 8.

136 **De Jezustype, of De man van overtuiging. Een voordracht.** Z.p. en jr.

137 **De Kommune van Parijs.** Amsterdam z.jr. Kinder-Bibliotheek, 3.

138 **Een krachtig pleidooi voor de internationale vredeszaak.** Overdr.: Onze Tijd.

139 **Leven en werken. Gedenkschriften.** Zandvoort z.jr.

140 **Louise Michel, 1830-1905.** Amsterdam z.jr. Bibliotheek voor Ontspanning en Ontwikkeling, III, 10.

141 **Maarten Luther, zijn leven en werken. 10 November 1483 - 18 Februari 1546.** Amsterdam z.jr. Bibliotheek voor Ontspanning en Ontwikkeling, II, 6.

142 **Met Jezus voor of tegen het socialisme?** Z.p. en jr.

143 **De Nikodemustype of de vreesachtige. Een voordracht.** Z.p. en jr. — 2e dr. z.jr.

144 **De oorlog en de opvoeding.** Z.p. en jr. Uitg.: Internationale Bond voor Rationalistische Opvoeding voor het Kind; sectie Holland.

145 **Het parlementarisme in zijn wezen en toepassing.** Amsterdam z.jr. — Herdr. Bibliotheek voor Ontspanning en Ontwikkeling, V, 12.

146 **De Petrustype of de zwakke. Een voordracht.** Z.p. en jr. — 2e dr. z.jr.

147 **De Pilatustype of de twijfelaar. Een voordracht.** Z.p. en jr. — 2e dr. z.jr.

148 **Prins Willem I van Oranje, vader des vaderlands, grondlegger der Oranjedynastie. Opgedragen aan de Oranje-eierwarmertjes-breidsters en haar orgaan 'Het Volk'.** Zandvoort z.jr.

149 **De pyramide der tirannie, voor het volk aanschouwelijk voorgesteld.** Amsterdam z.jr. — 2e Dzdt. z.jr.

150 **Rede over de regeling van den krijgsdienst.** Wolvega z.jr.

151 **De revolutionaire Dr. A. Kuyper contra den reaktionairen Minister Kuyper.** Amsterdam z.jr. — 2e dr. 1903.

152 **De Samuëltype of de republikein. Een voordracht.** Z.p. en jr.

153 **De Simonstype of de ijveraar. Een voordracht.** Z.p. en jr.

154 **Het sociale vraagstuk van de kerk.** Z.p. en jr.

155 **Staatspensioneering. Een waarschuwend woord aan de arbeiders.** Overdr.: Recht voor Allen.

156 **Strauss over Voltaire.** Overdr.: Onze Tijd.

157 **Een tentoonstelling van Pinkstervieringen.** Amsterdam z.jr.

158 **Tweede rede over de regeling van den krijgsdienst.** Z,p, en jr.

159 **Vliegende Blaadjes.**
1. Is een politieke organisatie noodzakelijk?
3. Is de Paus ook al socialist?
4. Hoe de boeren er onder zijn gekomen en tot ellende vervallen.
6. Kamers van arbeid.
8. Geen leerplicht, maar leer-, eet- en speelrecht.
9. De algemeene werkstaking.
10. Wat de anarchisten willen.
11. Arbeiders! — Ziedaar Uw lot.
12. Helpt Uzelven!
13. Bellen blazen. Een verkiezingsblaadje.
14. Wat de revolutie in Rusland ons leert.
15. Geweld en geweldloosheid.
16. Het arbeidskontrakt.
17. Weg met den oorlog! Hoe de arbeiders den oorlog onmogelijk kunnen maken.
18. Onze acht. Een woord tot herinnering aan de martelaren van Chicago 1886/'87.
19. Francisco Ferrer.
20. Kiezen is gekkenwerk.
21. Alles kost een dubbeltje!
22. De boom des gezags.
23. Aan wien behoort de aarde?
24. De arbeidende klasse en de oorlog.
25. Alle mannen van 20 tot 40 jaar in het gelid.
26. Militarisme en anarchisme.
27. De verkiezingszwendelarij.
28. Bellen blazen. Een verkiezingsblaadje.
Gedeeltelijke herdr. van nr. 13.

160 **De vrije gedachte en het socialisme.** Z.p. en jr.

161 **Wat beteekent de militaire dienstweigering? Rede gehouden voor den Soc. Dem. Militairenbond.** Z.p. en jr. — Nieuwe uitgave. 1918.

162 **Weg met alle tirannen!** Z.p. en jr.

GESCHRIFTEN IN ANDERE TALEN

163 **M. Alfred Fouillée et le socialisme.** Bruxelles 1885. Overdr.: La Société Nouvelle, 1.

164 **Capital und Arbeit. Eine gedrängte Darstellung der Marx'schen Lehre.** Uebers. von C. Derossi. Wien 1889. Overdr.: aus dem Buchdruckergehilfenorgan 'Vorwärts'.

165 **Die holländische Arbeiter-Enquête und ihre sozialpolitischen Ergebnisse.** Overdr.: Deutsche Worte, Jan. 1889.

166 **Socialisme libertaire et socialisme autoritaire.** Paris 1890. — Herdr. Bruxelles 1895.

167 **En avant pour la journée de huit heures!** Bruxelles 1891.

168 **Mein Abschied von der Kirche. Zwei Vorträge.** Aus dem Holländischen ins Deutsche übers. von H. Harders und E. Groth. 2. Aufl. Bielefeld 1891. — 3. Aufl. 1891. — 6. Aufl. o.J. — 7. Aufl. 1922.

169 **Die Bibel. Ihre Entstehung und Geschichte. Eine historisch-kritische Abhandlung zur Aufklärung des arbeitenden Volkes.** Aus dem Holländischen ins Deutsche übers. von H. Harders und Dr. F. Diederich. Bielefeld 1892. — 2. Aufl. durchges. und verm. um einen Anhang: Ein neuentdecktes 'Leben Jesu'. Nebst Bemerkungen zu der Frage: Buddhismus und Christenthum. 1895.

170 **Les divers courants de la démocratie socialiste allemande.** Bruxelles 1892.

171 **Die verschiedenen Strömungen in der deutschen Sozialdemokratie.** Aus dem Französischen übers. von A. Auerbach. Mit einem Vorw. des Verfassers. Berlin 1892.

172 **Das Leben Jesu. Eine historisch-kritische Abhandlung zur Aufklärung des arbeitenden Volkes.** Aus dem Holländischen ins Deutsche übers. von H. Harders und Dr. F. Diederich. Bielefeld 1893. — 3. Aufl. o.J.

173 **Le socialisme en danger.** Bruxelles 1894. — 2e éd. Préf. par Elisée Reclus. Paris 1897. — 3e éd. Préf. par Elisée Reclus. 1897. Bibliotheque sociologique, 15.
[Les divers courants de la démocratie socialiste allemande. Socialisme libertaire et socialisme autoritaire. Le socialisme d'état des social-démocrates et la liberté du socialisme anti-autoritaire. Un revirement dans les idées morales]. In: Le socialisme en danger. Bibliothèque sociologique, 15.

174 **Der Gottesbegriff. Seine Geschichte und Bedeutung in der Gegenwart. Kritische-historische Abhandlung zur Aufklärung des arbeitenden Volkes.** Aus dem Holländischen übers. Bielefeld 1895. — 6. - 11. Taus. 1922.

175 **Un revirement dans les idées morales.** Overdr.: La Société Nouvelle, 1895, II, 24.

176 **Socialismo libertario e socialismo autoritario.** Ancona 1896. Biblioteca di Propaganda del Circolo di Studii Sociale, 4.

177 **Socialism in danger.** N.p. 1897. Liberty Pamphlets.

178 **A zsarnoksag pyramisa . . . Utén forditotta: szarazdy.** Kiadasa 1900.

179 **La débacle du Marxisme.** Paris 1900.

180 **L'Education libertaire. Conférence.** Paris 1900. Temps Nouveaux, 12.

181 **Le militarisme et l'attitude des anarchistes et socialistes révolutionnaires devant la guerre.** Paris 1901. Temps Nouveaux, 17.

182 **The pyramid of tyranny.** London 1901. — 2nd ed. 1909. Freedom Pamphlets, 13. — 1903. Yiddische vertaling. 'Worker's Friend', 1.

183 **Die Pyramide der Tyrannie.** London 1903. Bibliothek 'Arbeiterfreund', 1.

184 **O výchově.** S obálkovou kresbou dle F. Vallottona 1903. Knihovna nového kultu, III, 2 (8).

185 **La educacion libertaria. Conferencia dada el 5 Noviembre de 1899 en la sala de Arras de Paris.** Trad. de J. Prat. Barcelona 1904. Biblioteca de 'El Productor'.

186 **La donna e il militarismo.** Con pref. di Catilina. Roma 1906. — 2a ed. 1908. Piccola Biblioteca Sociologia, 1. Overgedr.: Movimento Sociale, I, 7/8.

187 **Der staatssozialistische Charakter der Sozialdemokratie.** O.O. 1906. — Herdr. Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik, 1909, 28.

188 **Krieg dem Kriege.** Berlin 1907.

189 **Svobodhoto v"zpitanie.** (Education libertaire). Izd. N. Gerdžikov. 1904. — Herdr. 1907.

190 **A mulher e o militarismo.** Trad. do Português. S. Paulo 1909.

191 **The anarchist movement in Holland.** New York 1911. Overdr.: Mother Earth, VI, 6.

192 **Francisco Ferrer.** Berlin 1911. Sozialistische Bibliothek, 3. — 2. Aufl. 1911. — Herdr. 1920. 'Jugendliteratur', 1.

193 **Freiheit in der Erziehung. Nach einem Vortrag auf dem Internationalen Freidenkerkongress in München.** Berlin 1912. — 2. Afll. 1922.

194 **Le piramido de l'tiranio.** Amsterdam 1913. Internacia socia revuo, 4.

195 **La casa vieja.** Ingeb. bij: E. Malatesta. Nuestro programa. 1920. p. 27-32.

196 **In diesem Zeichen wird der Sieg ihnen!** O.O.u.J.

197 **Le parti socialiste révolutionnaire.** S.l.n.d. Les partis politiques, 9.

198 **Les principes fondamentaux d'éducation.** S.l.n.d.

199 **Rapport sur le militarisme et l'attitude des anarchistes et socialistes révolutionnaires en cas de guerre entre les nations.** S.l.n.d.

200 **Zur Geschichte des Anarchismus.** O.O.u.J.

VERTALINGEN, BEWERKINGEN ENZ.

201 **Uhlich, Leberecht**
De godsdienst der rede. Bew. naar den 5den Hoogduitschen dr. door F. Domela Nieuwenhuis. Haarlem 1877.

202 **Marx, Karl**
Kapitaal en arbeid. Bew. door F. Domela Nieuwenhuis. 's-Gravenhage 1881.

203 **Volney, Constantin F. de Chasseboeuf**
De puinhopen, of Beschouwing van de omwentelingen der staten. Gevolgd van: De natuurlijke wet. Uit het Fransch vert. Met een voorw. van F. Domela Nieuwenhuis. Gent 1881. — 3e dr. 1888. — 4e dr. 1909.

204 **Debatten over de begrooting van Buitenlandsche Zaken, met rede van F. Domela Nieuwenhuis, gehouden in de Kamerzitting van Zaterdag 8 December 1888.** Z.p.

205 **Kropotkin, Petr Alekseevic**
De onafhankelijke moraal. Met een voorw. van F. Domela Nieuwenhuis. 's-Gravenhage 1891. Volksbibliotheek, 5.

206 **Liebknecht, Wilhelm**
Over de politieke stelling der sociaaldemokratie, in 't bizonder met betrekking tot den Rijksdag. Voordracht gehouden in het jaar 1869. Met voorw. van F. Domela Nieuwenhuis. Amsterdam 1894.

207 **Marx, Karl**
De Commune van Parijs in het jaar 1871. Een stem uit het verleden aan het heden. Met een voorw. van F. Domela Nieuwenhuis en een inl. van F. Engels. Amsterdam 1896.

208 **Laveleye, Emile de**
Het eigendom en zijne oorspronkelijke vormen. Vrij bew. door F. Domela Nieuwenhuis. Amsterdam 1898. Internationale Bibliotheek.

209 **Thioulouse, Joseph**
De schanddaden te Montjuich. De gruwelen der Spaansche inquisitie tijdens het proces van Montjuich. Verhaald en met documenten gestaafd. Vert. en met een voorw. van P. M. Wink. Naschrift van F. Domela Nieuwenhuis. Dordrecht 1900.

210 **Kropotkin, Petr Alekseevic**
Gedenkschriften van een revolutionair. Met inl. woord van G. Brandes. Vert. door F. Domela Nieuwenhuis. Gorinchem 1902. 2 dln.

211 **Kropotkin, Petr Alekseevic**
De moderne wetenschap en het anarchisme. Bew. door F. Domela Nieuwenhuis. Den Haag 1904.

212 **Vérecque, Ch.**
Spiegel der sociaal-democratie. Drie jaren deelneming aan een bourgeois-regeering. Uit het Fransch vert. Met inl. slotbeschouwing en naschrift door F. Domela Nieuwenhuis. Amersfoort 1904.

213 **Mangasarian, M. M.**
Een wereld zonder God. Een nieuwe katechismus. Uit het Engelsch vert. en met een inleiding van F. Domela Nieuwenhuis. Hilversum 1904.

214 **Een vijf-en-twintigjarige veldtocht tegen het kapitalisme, 1879-1904. Een bloemlezing uit 25 jaarg. 'Recht voor Allen' en 'Vrije Socialist'. Opgedragen aan het Nederlandsch proletariaat. Verzameld en van een inleiding voorzien door F. Domela Nieuwenhuis.** Amsterdam 1904.

215 **Reclus, Elisée**
Evolutie, revolutie en het anarchistisch ideaal. Vrij bew. door F. Domela Nieuwenhuis. Amsterdam 1905.

216 **Hervé, Gustave**
Geen vaderland! Rede uitgesproken voor de rechtbank te Parijs. Voorw. van F. Domela Nieuwenhuis. Amsterdam 1906.

217 **Multatuli**
Het gulden boekje der vrijheid. Verzameld door F. Domela Nieuwenhuis. Den Haag 1907.

218 **Herdenkingsnummer gewijd aan Robert Owen, 1771-1858. Met de medew. van F. Domela Nieuwenhuis, Robert Michels, Frank Padmore, e.a.** Antwerpen 1908. Ontwaking, maandschrift voor kunst en sociologie, VIII, 12.

219 **Damme, B.**
Multatuli als wijsgeer. Met een voorw. van F. Domela Nieuwenhuis. Rotterdam 1910.

220 **Delaisi, Francis**
De demokratie en de financiers, de werkelijke meesters der wereld. In verkorten vorm bew. naar het Fransch door F. Domela Nieuwenhuis. Amsterdam 1912. — 2e dr. 1913.

221 **Francisco Ferrer und seine Mission vor österreichischen Gerichtsschranken . . . Mit einem Geleitwort von F. Domela Nieuwenhuis.** Paris 1911.

222 **Agitator (J. W. Smit)**
Egoïsme of altruïsme. Met een voorw. door F. Domela Nieuwenhuis. Amsterdam 1914. Uitg.: Vrije Socialisten-Vereenigingen en Propaganda Clubs in Nederland.

223 **Linton, L.**
Een tweede Christus. De ware geschiedenis van Jozua Davids. Uit het Engelsch vert. door Vosmaer. Nieuwe uitgave met inl. door F. Domela Nieuwenhuis. Amsterdam 1915.

224 **Federalisme of centralisme? Naar het Fransch. Met een voorw. van F. Domela Nieuwenhuis.** Amsterdam z.jr.

225 **Grave, Jean**
De stervende maatschappij en de anarchie. Vert. door B. P. van der Voo. Met een voorw. van F. Domela Nieuwenhuis. Rotterdam z.jr.

226 **Kropotkin, Petr Alekseevic**
De moderne staat. Een bundel argumenten in den strijd tegen het parlementarisme. Voorw. van F. Domela Nieuwenhuiá. Amsterdam z.jr.

227 **Michelet, J.**
De groote dagen der Fransche revolutie. Vert. en voorz. van een voorw. door F. Domela Nieuwenhuis. Hilversum z.jr.

228 **Morus, Thomas**
Utopia. Opnieuw uit het Latijn vert. en voorz. van een inleidend woord en een persoonbeschrijving van Erasmus door F. Domela Nieuwenhuis. Amsterdam z.jr. Bibliotheek voor Ontspanning en Ontwikkeling, VI, 9.

229 **Multatuli**
Over de sociale kwestie. Met een voorw. van F. Domela Nieuwenhuis. Z.jr. Ideeën, bundel 1, 2, 3. Volksbibliotheek.

Lijst van periodieken, waaraan f. domela nieuwenhuis heeft meegewerkt

L'Agitazione

Almanak van den Socialistenbond

De Arbeider

De Arbeid

Archiv für Soziale Gesetzgebung und Statistik

Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik

De Dageraad

De Fakkel

Freedom

Freiheit

De Hervorming

L'Humanité Nouvelle

Jaarboekje voor Geheelonthouding

Jahrbuch für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik

De Jonge Gids

Kennemerland

Levensrecht

Liberty

Lichtstrahlen

De Meiklok

Morgenrood

Mother Earth

Il Movimento Sociale

Die Neue Zeit

Nieuw Kerkelijk Weekblad

De Nieuwe Gids

Ontwaking

Het Paleis van Justitie

Le Parti Ouvrier

De Ploeg

Der Pionier

La Question Sociale

Recht voor Allen

Les Révoltés

La Revue Socialiste

De Sociale Gids

La Société Nouvelle

Les Temps Nouveaux

De XXe Eeuw

Het Volksblad

Vooruit, Volksalmanak voor Noord- en Zuid-Nederland

Der Vorbote

Vorwärts, Berlin

Vragen des Tijds

De Vredebond

De Vrije Gedachte

De Vrije Socialist

De Wapens Neder

Weekblad voor het Kanton Beverwijk

Die Zukunft

DE OFFICIER VAN JUSTITIE TE 'S GRAVENHAGE

brengt ter kennis van Hendrina Domela Nieuwenhuis, 30 jr.

wonende te 's Gravenhage dat deze zich op Woensdag dag

den 19 Januari eerstkomende des morgens ten 10 ure heeft aan te

melden aan het Parket van hem Officier, ten einde de celstraf

van één jaar te ondergaan, waartoe hij is veroordeeld bij ~~vonnis der Arrondissements~~ arrest van het Hof

~~Regtbank~~ te 's Gravenhage van 23 September 1886.

's Gravenhage, den 18 Januari 188 7.

De Officier van Justitie voornoemd:

Hulshoff

Ter uitreiking aan

Brief van Domela Nieuwenhuis uit de gevangenis aan zijn dochter Louisa

STRAFGEVANGENIS te UTRECHT

Utrecht 10 Juli 1887.

Lieve Louisa!

Van de week zijt gij jarig geweest en al schreef ik geen brief, ik heb toch dikwijls aan je gedacht op dien dag. Ik zag je in mijn verbeelding als een heel klein kindje op schoot van tante Johanna, die na den dood van je mama je heeft opgekweekt en steeds voor je gezorgd heeft met een liefde, die nooit vergeten mag worden. En daarna zag ik je als een volwassen meisje, dat flink geleerd had en vlug in de huishouding maar ook thuis in andere zaken van kennis en wetenschap een vreugde was voor haar omgeving. En kijk tusschen die twee ska je nu net in. Twee cijfertjes heb je nu bereikt, waarschijnlijk breng je het nich verder, want de drie cijfers behaalt bijna niemand. Verbeeld je om 100 jaar te worden! Nu ben je in den leertijd en besteed hem nuttig en goed, leer flink en speel flink, alles op zijn tijd en zorg dat jij ook kan zeggen: ik weet nich wat ik worden zal, wanneer 't een groote meid ben, alleen ik belooft dat ik altijd Tot dienst van 't volk bereid ben. Leer dus goed op school en waar je maar kunt, opdat ik altijd kan zeggen: o die Louisa, daar hoef ik geen zorg over te hebben, die weet haar weg zelve wel te vinden door de wereld. Je bent nu bezig met de privaatlessen en dat vindt je wel prettig, niet waar? Ik hoop daarvan weer te hooren, als je weer eens schrijft. Want je zult me zeker wel vertellen, wat je gekregen hebt en hoe je dien dag hebt doorgebracht. Het partijtje moet zeker nog komen, want het was telkens geen weer, als het zou plaats hebben. Nu dat is wel prettig, want dan heb je het nog te goed. Nellie schrijft dan zeker ook, hoe het op haar verjaardag is geweest en wat voor cadeau ze van mij heeft gekregen.

vader, die je in gedachten omhelst.

Uw liefh: vader

H. Domela Nieuwenhuis.

Twee jaar celstraf is niet te veel
voor een schurk als ge zijt, je
verrijkt je maar met geld van
anderen.
Zoon gifkaig ondier als gij moest
men doodtrappen, meer ben je niet
waard.

Een bewoner der Rozengracht: alhier.

Een van de talloze scheld- en dreigbrieven, die Domela Nieuwenhuis ontving.

ben ik niet begunstaande wat uit
uit de hollandsche partij-kwestie
bleef gebleven. Onbekend de
onverquikelijke redenen aan
de Arbeiderspartij verbonden
- bestaan die dubbel weer
in ons kleine landje - die ik
in de politieke partij voor mijne
en politieke strijd een onver-
kwikelijke daad en een on mis-
baar instrument in den strijd
tegen het kapitalisme.
Waar u hebt gelijk met uw op-
vatting, dat ik door mijn erva-
ringen den laatste jaren vrijer
en minder ben gaan denken, en
waar ik hoop, in de arbeiders bewe-
ging meer ben gaan zien en
zoeken dat wat verenigt, waar

dat wat scheidt. Dus heb ik ook meer
oog gekregen voor de kracht en het
werken der persoonlijkheid, en het
lijkt mij, dat deze veranderingen in
mijn werk door u wordt opgewerkt.
Ik hoop dat u de toezending van
mijn Romeo Hora niet kwalijk
zult nemen als een bewijs van waardering
voor u, in wien ik ondanks
alles wat ons scheidt altijd
den eersten wekker van de
slapende massa in ons
land heb geëerd en zal eeren.
In vrien dienst blijf ik gaarne
uw medestrijdster
Henriette Roland Holst.

Pagina uit een brief van Henriëtte Roland Holst uit 1913

Pagina uit het manuscript van "van christen tot anarchist"

2/ en dat de verantwoording voor een derzelfde katastrofe voor de menschheid en de geschiedenis eenig en alleen berust op de heerschende klassen."

Wij plaatsten daartegenover een andere resolutie namens de Hollandsche afgevaardigden, die aldus luidde:

Het kongres,

overwegende dat de nationale geschillpunten nooit in het belang zijn van het proletariaat maar in dat zijner onderdrukkers;

overwegende dat alle moderne oorlogen, uitsluitend veroorzaakt zijn door de kapitalistische klasse in haar belang, en middel zijn in haar handen om de kracht der revolutionaire beweging te breken en de heerschappij der bourgeoisie te bevestigen door de voortsleping der meest schouwelooze uitbuiting;

overwegende dat geen regeering als verantwoordelijke kan aanzien gevrijwaard is van, zoodat de oorlog het resultaat is van den internationale strijd van het kapitalisme,

besluit het Internationaal Socialistisch Arbeiderskongres van Brussel dat de socialisten van alle landen de oorlogsverklaring zullen beantwoorden met een beroep op het volk, ten einde de algemeene werkstaking te proklameeren.

Welend had men op zo'n internationaal kongres meesterlijk de kunst verstaan om allen weg te moffelen wat niet welgevallig is, om zoo zijn zin des te beter te kunnen doorvoeren, te meer wij onze resolutie later duidelijk en voor zondaars verstaan niet zeggen kon, dat ze me er niets van afwist. Gelukkig dat we zulke getuigen hadden, want er was anders niets van bekend geworden. Nu zelfs deed men nog een poging om haar en den dooddoener te stoppen. Aan de bestuurstafel beweerde men haar niet te kennen en een hoorde zeggen: c'est une erreur (dat is een dwaling) en "nicht distribuiert" (niet rondgedeeld), maar er waren er te vele die haar in hunne handen hadden en het bleek een onmogelijkheid haar door te zetten. Een hevig tumult in de zaal, luidat ik het woord kreeg om te spreken over het voorstel, om de discussie te stichten en de voorgestelde eerste resolutie aan te nemen.

Dit voorstel tot stichting wordt dan ook verworpen en nu kreeg ik onder groote spanning der vergadering het woord, om onze resolutie te verdedigen tegenover de voorgestelde.

Ik zag in de voorgestelde resolutie in al haar vaagheid en algemeenheid niets dan "socialistisch" of "socialdemokratisch" vervangt door "christelijk" dan kan ze vanaan worden voor elke christelijke partij. Dit komt me niet dienst. Deze resolutie is van het begin tot het einde één groote frase, die niets zegt. Bewust van de en de schuld der kampen, door de oorlog veroorzaakt, te werpen op de heerschende klassen, voor de geschiedenis en de menschheid want dan zullen deze ook wat aangeven, en laten daarmede een zich belachelijk maken, dat is het ergste wat me dan kan.

Wij verklaren ons tegen alle chauvinisme en wij zien, als wij letten op de redevoering van Vollmer, hoe het chauvinisme hier onder de duitsche socialdemokraten wat zondert piert

(Jul 1)

C.I.R.A.

ZAAL I

Groep I — Familie en jeugd.

Ferdinand Domela Nieuwenhuis stamt uit het Deense predikantengeslacht Nyegaard. Zijn overgrootvader vestigde zich in Nederland. De grootvader en de vader van Domela Nieuwenhuis waren Luthers predikant en hoogleraar. Hoewel de familieleden zijn beginselen verwierpen, heeft dit nooit tot een breuk tussen hem en zijn familie geleid.
Documenten, afkomstig uit het familie-archief. Jeugd en studententijd te Amsterdam. Zijn gezin. Stukken uit zijn werkkamer.

ZAAL II

Groep II — Predikant.

Domela Nieuwenhuis is Luthers predikant geweest in Harlingen (1870-'71), in Beverwijk (1871-'75) en in Den Haag (1875-'79). Te Harlingen richt hij in 1870 tijdens de Frans-Duitse oorlog een "Vredebond" op. Over het vredesvraagstuk schrijft hij zijn eerste artikelen in het orgaan van de Vredebond en in het maandblad Onze Tijd. In dit laatste blad spreekt hij zich in 1872 uit voor de onafhankelijkheid van de koloniën. Als radicaal-liberaal schrijft hij te Beverwijk in het mede door hem opgerichte weekblad Kennemerland. Als Haags predikant spreekt hij vanaf 1876 voor arbeidersverenigingen in Den Haag, Amsterdam, Rotterdam en te Gent. In 1878 en 1879 publiceert hij anoniem 42 Sociale Brieven in de Werkmansbode, het orgaan van het niet-socialistische Algemeen Nederlandsch Werklieden-Verbond, de belangrijkste neutrale arbeidersorganisatie in die jaren, dat onder leiding staat van B.H. Heldt. De Sociale Brieven hebben een socialistisch karakter.

Groep III — Van predikant tot vrijdenker.

Reeds als student rijst bij Domela Nieuwenhuis, voornamelijk door de lectuur van Strauss en Feuerbach, twijfel aan de Christelijke dogma's. Naar zijn eigen overtuiging wordt de grond voor zijn

breken met het Godsgeloof gelegd door de dood van zijn eerste vrouw in 1872. Een verlies, dat hij levenslang zal blijven meedragen; erover schrijven "zou gelijken aan het wroeten in een open wonde", zegt hij later in zijn gedenkschriften. Van meet af aan reeds uiterst vrijzinnig (het standpunt niet op Hemelvaartsdag te willen prediken, dat hij als student had verkondigd, brengt hem in Den Haag in conflict met de Kerkeraad) is hij enige jaren onder invloed van Uhlich's "godsdienst der rede" en in contact met de Vrije Gemeente in Amsterdam, tot hij in juli 1879 als humanist - niet uit hoofde van zijn socialisme - het ambt van predikant neerlegt en uit de Kerk treedt.
Deze ontwikkeling loopt parallel met die van zijn vriend de landarbeider Krijthe. Deze "profeet van Coevorden" zal Domela Nieuwenhuis ook blijven vergezellen op diens weg door het socialisme naar het anarchisme.
Tevergeefs proberen Domela Nieuwenhuis en Krijthe de vrijdenkersorganisatie, waarin zij enige jaren een rol spelen, tot een uitspraak ten gunste van het socialisme te bewegen.
Tussen alle vrijdenkers, die Domela Nieuwenhuis bestudeert, heeft Multatuli de grootste en meest blijvende invloed op hem uitgeoefend.
De redevoeringen van Domela Nieuwenhuis hebben de Nederlandse arbeiders vertrouwd gemaakt met "Het gebed van de onwetende", "De Kruissproke".

Groep IV De Sociaal-Democratische Bond

Het is niet mogelijk een datum te noemen, waarop Domela Nieuwenhuis socialist werd.
"Ik was in de arbeidersbeweging getrokken, hoe weet ik nog niet, maar ik stond er midden in voordat ik het wist". Het optreden op sociaal gebied in zijn predikantentijd vormt de overgang. Parallel met Domela Nieuwenhuis' groei naar het socialisme, maar onafhankelijk ervan, hebben enkele arbeiders, Klaas Ris, H. Gerhard (de leidende figuur in de Hollandse sectie der in 1864 opgerichte "Eerste Internationale") en W. Ansingh, de weg naar de socialistische beweging ingeslagen: op 7 juli 1878 richtten zij een "Sociaal Democratische Ver-

eeniging" op. In 1879 richt Domela Nieuwenhuis "Recht voor Allen" op. Uit de "Sociaal Democratische Vereenigingen" ontstaat in 1882 de "Sociaaldemokratische Bond" (S.D.B.).
Domela Nieuwenhuis is dè woordvoerder en "Recht voor Allen" hèt orgaan van het socialisme in Nederland (vanaf 1884 is het ook officiëel het partijblad). In 1880 maakt hij zijn eerste propagandatocht naar het Noorden van het land en spreekt dan meestal voor twee of drie luisteraars. Spoedig worden het er honderden. - in Friesland zegt men "Uus Verlosser komt". Zijn geschriften worden door tienduizenden gelezen. Domela Nieuwenhuis wordt de meest omstreden man van Nederland.
De strijd voor het socialisme en tegen sociaal onrecht is er tevens een tegen de kerk, de justitie en het koningschap. Evenwijdig ermee loopt de strijd voor het algemeen kiesrecht, waarvoor de agitatie in 1885 een massaal karakter aanneemt en waarvoor Domela Nieuwenhuis reeds als dominee opkomt. Aan de S.D.B. is de koninklijke goedkeuring onthouden. Spoedig beginnen ook vervolgingen,voor vaak geringe vergrijpen vallen zware gevangenisstraffen. Het is een tijd van justitiële willekeur en schandalen. Hiernaast barst een straatterreur los tegen de socialisten en hun vergaderlokalen, aangemoedigd door een gedeelte van de pers en vaak onder het goedkeurend oog van de autoriteiten.

Groep V — Proces en gevangenschap.

Wegens een anoniem ingezonden en door "Recht voor Allen" opgenomen artikel "De koning komt" wordt Domela Nieuwenhuis wegens majesteitsschennis aangeklaagd en door de rechtbank in Den Haag veroordeeld tot één jaar gevangenisstraf. Na dit vonnis maakt de schrijver van het gewraakte artikel - Boelens - zich aan Domela Nieuwenhuis bekend en treedt als getuige op bij het Haagse Gerechtshof. Mr. de Witt Hamer verdedigt Domela Nieuwenhuis in hoger beroep (een daad van moed; Domela Nieuwenhuis vond in Den Haag geen advocaat daartoe bereid). Het vonnis wordt bevestigd en cassatie door de Hoge Raad (waar Sam van Houten de zaak bepleit) op 10 januari 1887 afgewezen. Van 19 januari af ondergaat Domela Nieuwenhuis zijn straf in de gevangenis

te Utrecht. In de gevangenis vertaalt hij het grote standaardwerk van de beroemde Franse geograaf en anarchist Elisée Reclus: "La géographie universelle". "Nieuwenhuis moet zakkies plakken, hi-haho" wordt een populair lied in Nederland, en een burgemeester laat het de schoolkinderen instuderen voor een feestdag. Spoedig wordt de eis van gratieverlening gehoord, o.a. door de anti-revolutionair Keuchenius in de Tweede Kamer. Prof. Allard Pierson verklaart in het Algemeen Handelsblad: "Verstand en hart nopen mij niet langer te wachten met openlijk te verklaren, dat ik kwijtschelding van straf aan Domela Nieuwenhuis een daad acht, die door billijkheid wordt gevorderd". Meetings volgen. Op 31 augustus wordt gratie verleend aan Domela Nieuwenhuis, die physiek en psychisch zwaar te lijden heeft gehad onder het strenge gevangenisregime.

Groep VI

<u>De eerste socialist in de Kamer</u>.

Als candidaat, niet van de S.D.B., maar van het Friesch Comité van de Volkspartij, dat streefde naar een brede linkse politieke partij, welke socialisten en radikalen zou omvatten, wordt Domela Nieuwenhuis in 1888 tot afgevaardigde van Schoterland in de Tweede Kamer gekozen. Zijn tegenstander is Heldt, candidaat van de liberalen. "Stemt in geen enkel district den liberaal!" adviseert de anti-revolutionaire "Standaard". In hetzelfde nummer publiceren de anti-revolutionaire leiders een oproep, waarin zij verklaren geen van beide candidaten te steunen. "Neen volk van Schoterland, gij zijt geen Nederlanders, U vloeit niet Hollands bloed - getint Oranjekleur - Naar 't fiere mannenhart! U bruischt in de aâr wat anders. Ach! waarom koost gij hem? Had gij dan keus noch keur?" zo klaagt een ingezonden-stukkenschrijver.

De koning weigert de Kamer te openen, zolang Domela Nieuwenhuis afgevaardigde is. Zijn mede-kamerleden ontwijken hem, alleen de toenmalige Minister van koloniën, Keuchenius, drukt hem de hand.

"De tijd van mijn kamerlidmaatschap was voor mij een hoogst onaangename...", schrijft Domela Nieuwenhuis later. Hij voelt zich tot machteloosheid gedoemd. Wel interpelleert hij over stakingen, dient een wetsontwerp tegen de gedwongen winkelnering in en protesteert

tegen een adres van rouwbeklag aan de koningin-weduwe in 1890. Pas na lang aarzelen is hij bereid een nieuwe candidatuur te aanvaarden voor de verkiezingen in 1891. Hij wordt dan verslagen.

Groep VII Zijn rol in de Tweede Internationale.

Als predikant komt Domela Nieuwenhuis al in aanraking met de Belgische socialisten Anseele, Van Beeveren en vooral Cesar de Paepe, de leidende figuur van de Belgische Internationale, en theoreticus van het collectivisme, met wie hij zeer bevriend raakt. Met Marx correspondeert hij. Na diens dood logeert hij bij Engels in Londen. Daar ontmoet hij Kautsky, Eleanor Marx, Hyndman en William Morris. In Frankrijk bezoekt hij Victor Considérant, Guesde, Lafargue, Brousse en Allemane, Louise Michel leert hij al in 1882 in Nederland kennen. Benoît Malon in 1880 in Zürich, waar hij ook Axelrod, Bernstein en Vollmar ontmoet. Ook met Liebknecht en Bebel is hij bevriend. Op de eerste vier congressen van de Tweede Internationale speelt Domela Nieuwenhuis een rol. Tevergeefs propageert hij de algemene werkstaking tegen de oorlog (in Brussel 1891 nog zonder te weten, dat de Eerste Internationale reeds dit standpunt had ingenomen). De meerderheid schrikt terug voor een daadwerkelijk revolutionair socialisme. De breuk tussen Domela Nieuwenhuis en de "officiële" sociaal-democratie voltrekt zich al op deze congressen. Als revolutionair sociaal-democraat voelt hij zich ontgoocheld door het verburgerlijken van het socialisme.

ZAAL III

Groep VIII Anarchisme en sociaal-democratie.

Het begin van de negentiger jaren is een tijd van grote sociale ellende, klassenstrijd en vervolgingen. De S.D.B. groeit sterk,maar is verdeeld over de te volgen methoden. Nadat in 1893 de S.D.B. zich tegen het parlementarisme heeft uitgesproken, richten een twaalftal socialisten, die menen, dat revolutionaire en parlementaire methoden kunnen samen gaan, in 1894 de S.D.A.P. op. Tussen de S.D.A.P. en Domela Nieuwenhuis ontbrandt een felle strijd. Ook de zaak van de

drie broers Hoogerhuis, onschuldig tot langdurige gevangenisstraffen veroordeeld wegens een inbraak in 1895, wordt in de partijstrijd betrokken.
De oprichting van de S.D.A.P. maakt geen einde aan de verdeeldheid binnen de S.D.B. (sedert 1894 Socialistenbond). Compromissen tussen parlementariërs en anti-parlementariërs zijn het resultaat. Domela Nieuwenhuis ontwikkelt zich naar het anachisme, en breekt met de Bond. In 1898 richt hij de "Vrije Socialist" op.

Groep IX De anarchist.

Voor de ontwikkeling van Domela Nieuwenhuis naar het anarchisme zijn zijn ervaringen in het parlement en die in de Tweede Internationale van belang. Tot anarchisten als Louise Michel, Kropotkine en Elisée Reclus voelt hij zich van meet af aan getrokken. Het proces, de houdingvan de onschuldig ter dood gebrachte anarchisten te Chicago (1887) maken een onuitwisbare indruk op hem. Jaren later wordt het hem nog te eng om het hart als het uur van hun terechtstelling nadert, en vlucht hij het huis uit, de natuur in.
In een lezing over het algemeen kiesrecht, als predikant gehouden, zei Domela Nieuwenhuis reeds: "alle grote hervormingen hebben plaats van onderop, niet van bovenaf". In zijn gedenkschriften zegt hij: "Van socialist werd ik anarchist, omdat ik zag dat het socialisme eenzijdig slechts de helft bevorderde van de bevrijding van den mensch, door hem hoogstens te waarborgen dat hij geen honger en gebrek zou lijden, maar den mensch niet geestelijk vrijmaakte, daar hij gebukt kan blijven onder het gezag in welken vorm ook. Daarom, brood en vrijheid - dat moest de leuze zijn".
Zijn belangrijkste boeken schrijft hij in zijn anarchistische tijd. Hij legt de nadruk op libertaire opvoeding. Het fusilleren van zijn vriend Ferrer is voor hem één van de grootste misdaden sedert Chicago. Vooral het anti-militarisme heeft zijn aandacht. Hij propageert de leuze : "Geen man en geen cent voor het militarisme". In 1904 komt vooral op zijn initiatief het eerste Internationale Antimilitaristische Congres bijeen. In de eerste wereldoorlog blijft hij - in tegenstelling tot Kropotkine - antimilitarist.

In 1903 ontstaat een revolutionaire situatie. Na een gelukte staking wil Kuyper het stakingsrecht aan het overheidspersoneel ontnemen: de "worgwetten". Tegen deze wordt een Comité van Verweer gevormd, waarin anarchisten en sociaaldemocraten samenwerken. De door dit comité uitgeroepen algemene werkstaking, wordt, wanneer de Kamer de "worgwetten" heeft aangenomen, door het comité beëindigd. Domela Nieuwenhuis beschouwt dit als verraad.
Bij deze groep bevinden zich brieven van vooraanstaande Nederlanders aan Domela Nieuwenhuis, onder meer van Henriëtte Roland Holst, H.P.G. Quack, Sam van Houten, J.C. van Marken, L.W. Keuchenius.

ZAAL IV

Groep X — Verering en verguizing.

In 1904 en in 1916 vinden grote huldigingen van Domela Nieuwenhuis plaats. Bij deze groep zijn ook enkele van de 141 scheld- en dreigbrieven opgenomen, die in het Domela Nieuwenhuis Archief aanwezig zijn.

Groep XI — Uitvaart en Monument.

Ferdinand Domela Nieuwenhuis' uitvaart door Amsterdam is een der aangrijpendste gebeurtenissen uit de geschiedenis van de Nederlandse arbeidersklasse. Zijn broer Adriaan schrijft aan de dochter van Domela Nieuwenhuis: "Zijn indrukwekkende tervuurbesteding werkte wegens de spontaniteit verzoenend".

Groep XII — Boeken en geschriften.

Zijn vele boeken en brochures hebben door hun propagandistische en opvoedkundige werking in hoge mate bijgedragen tot de bewustwording der Nederlandse arbeidersklasse.